

ฉบับสมบูรณ์ เผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต www.luangta.com

สารบัญ

	หน้า
1. ประวัติ	๔
2. เกิดสุบินนิมิต	๕
3. เกิดสมาธินิมิต	๗
4. เวลาท่านพักอยู่ในถ้ำนี้ มีรูอะไรแปลก ๆ หลายอย่าง	๑๘
5. พระสาวกอรหันต์มาแสดงธรรมให้ฟัง	๒๘
6. ข้อวัตรประจำองค์ท่านโดยเฉพาะในมัชฌิมวิย	๖๘
7. พระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์เสด็จมาอนุโมทนา	๑๐๔
8. เทวดาประเทศเยอรมันมาขอฟังเทศน์ท่าน	๑๓๑
9. ท้าวสักกเทวราชบนสวรรค์มาเยี่ยมท่านเสมอ	๑๔๐
10. ลูกศิษย์กับอาจารย์ไต้นรก-สวรรค์กัน	๑๕๐
11. ท่านพิจารณาเห็นถ้ำด้วยตาทิพย์	๑๕๕
12. พระอรหันต์มานิพพานที่ถ้ำเชียงดาว ๓ องค์	๑๖๓
13. พระมหาเถระถามปัญหาท่านพระอาจารย์มั่น	๑๗๗
14. ท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มป่วย และเริ่มลาวัฏฏวนเป็นครั้งสุดท้าย	๒๒๒
15. ท่านเทศน์อัศจรรย์ครั้งสุดท้าย	๒๒๔
16. อัฐิท่านพระอาจารย์มั่นกลายเป็นพระธาตุ	๒๔๒
17. ปัญหา ม.ร.ว.คึกฤทธิ์	๒๗๒
จากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับลงวันที่ 23 มี.ค.2515	
18. อันเนื่องมาแต่ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ	๒๗๖
โดยม.ล.จิตติ นพวงศ์ คัดจากหนังสือพิมพ์ศรีสัปดาห์ ฉบับที่ 1075	
วันศุกร์ที่ 31 มีนาคม 2515	
19. ตอบปัญหาของท่านผู้ถามเกี่ยวกับพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ	๒๗๘
โดย พระมหาบัว ญาณสัมปันโน วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี	

คำนำ โดย พระมหาบัว

หนังสือประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ปรากฏว่ามีท่านผู้สนใจมากเป็นที่น่าภูมิใจ สมกับประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนาที่ชาวไทยนับถือเป็นชีวิตจิตใจตลอดมา ทั้งที่ทราบจากคราวที่ “ศรีสัปดาห์” พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในพระราชพิธีรัชดาภิเษก เพื่อแจกเป็นธรรมทาน จำนวนหลายพันเล่ม ซึ่งถ้าคิดเป็นมูลค่าก็คงไม่ต่ำกว่า ๒ แสนบาท เมื่อแดงให้ทราบทาง “ศรีสัปดาห์” เพื่อแจกทาน ก็มีท่านที่สนใจมารับเป็นจำนวนมาก จนหนังสือไม่พอแจกและหมดไปในเวลาอันรวดเร็ว ทราบว่าทาง “ศรีสัปดาห์” ต้องพิมพ์เพิ่มอีกจำนวน ๒ พันเล่ม เพื่อเป็นน้ำใจแต่ท่านที่เป็นสมาชิกแห่ง “ศรีสัปดาห์” แม้เช่นนั้นก็ยังไม่พอกับความต้องการ จำเป็นต้องขอความเห็นใจที่ “ศรีสัปดาห์” ไม่สามารถปฏิบัติกับทุกท่านได้โดยทั่วถึง ดังนี้ จึงทำให้รู้สึกว่หนังสือประวัติท่านเล่มนี้เป็นที่น่าสนใจแก่ชาวพุทธเราอยู่มาก

ด้วยเหตุนี้ ในวาระต่อมาจึงได้คิดรวมศรัทธากันจัดพิมพ์ขึ้นใหม่อีก โดยขอให้ผู้เขียนประวัติท่านเป็นผู้นำในการจัดพิมพ์ หนังสือประวัติท่านพระอาจารย์องค์สำคัญนี้ จึงได้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นมาด้วยกำลังศรัทธาของท่านที่บุญทั้งหลาย แต่ไม่สามารถออกนามให้ทั่วถึงไว้ ณ ที่นี้ได้ เพราะมากท่านด้วยกันที่ร่วมบริจาค จึงขอกภัยทุกท่านด้วยความเสียใจอย่างยิ่ง กรุณายึดมั่นตามหลักธรรมว่า “บุญย่อมเกิดที่น้ำใจของท่านผู้เป็นต้นเหตุแห่งศรัทธาบริจาค ไม่เกิดในที่อื่นใด และใจจะเป็นผู้รับผลแห่งบุญทั้งหลายที่ตนบำเพ็ญไว้แล้ว” ท่านจะเป็นสุขใจตลอดกาล ไม่มีอะไรมากวนใจ

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนมีความมุ่งหมาย ประสงค์ให้ทุกท่านที่มีศรัทธาเป็นเจ้าของด้วยกัน พิมพ์เป็นธรรมทานได้ทุกโอกาส ไม่ต้องขออนุญาตแต่อย่างใด ส่วนจะพิมพ์เพื่อจำหน่ายจึงขอสงวนลิขสิทธิ์ ดังที่เคยปฏิบัติมาทุกเล่มที่ผู้เขียนเป็นต้นฉบับ เพื่อเทิดทูนพระศาสนาและครูอาจารย์ตามกำลังด้วยความบริสุทธิ์ใจ

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและคุณท่านพระอาจารย์มั่นผู้เป็นเจ้าของประวัติ จงกำจัดภัยพิบัติสารพัดอันตราย อย่าได้มีแก่ท่านทั้งหลาย ขอให้มีความสุขที่พึงปรารถนาและความสุขกายสบายใจ เพราะอำนาจแห่งบุญเป็นที่พึงพิงอิงแอบแนบเนื้อท่านไปตลอดสาย อย่าได้มีวันเสื่อมคลายหายสูญ จงสมบุญพูนผลไปด้วยสมบัติอันอุดมมงคลนานาประการ ตลอดวันย่างเข้าสู่พระนิพพานอันเป็นบรมสุขทุกทั่วหน้ากันเทอญ

บัว

ประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

ชีวประวัติและปฏิปทาคือจริยธรรมของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ที่ท่านกำลังอ่านอยู่ขณะนี้ ผู้เขียน (ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน) ได้พยายามเสาะแสวงหารวบรวมตามกำลังความสามารถจากพระอาจารย์หลายท่านที่เคยเป็นศิษย์อยู่ศึกษาอบรมกับท่านมาเป็นยุค ๆ จนถึงวาระสุดท้าย แต่คงไม่ถูกต้องแม่นยำตามประสงค์เท่าไรนัก เพราะท่านที่จดจำมาและผู้รวบรวมคงไม่อาจรู้และจำได้ทุกประโยค และทุกกาลสถานที่ที่ท่านเที่ยวจาริกบำเพ็ญและแสดงให้ฟังในที่ต่าง ๆ กัน ถ้าจะรอให้จำได้หมดทุกแห่งทุกกระถางถึงจะนำมาลงก็นับวันจะลบลือนและหลงลืมไปหมด คงไม่มีหวังได้นำมาลงให้ท่านผู้สนใจได้อ่าน พอเป็นคติแก่นุชนรุ่นหลังอย่างแน่นอน

ดังนั้น แม้จะเป็นประวัติที่ไม่สมบูรณ์ทำนองล้มลุกคลุกคลาน ก็ยังหวังว่าจะเกิดประโยชน์อยู่บ้าง การเขียนประวัติและจริยธรรมของท่าน ทั้งภายนอกที่แสดงออกทางกาย วาจา และภายในที่ท่านรู้เห็นเฉพาะใจแล้วแสดงให้ฟังนั้น จะเขียนเป็นทำนองเกจิอาจารย์ที่เขียนประวัติของพระสาวกทั้งหลาย ดังที่ได้เห็นในตำรา ซึ่งแสดงไว้ต่าง ๆ กัน เพื่ออนุชนรุ่นหลังจะได้เห็นร่องรอยที่ธรรมแสดงผลแก่ท่านผู้สนใจปฏิบัติตามมาเป็นยุค ๆ จนถึงสมัยปัจจุบัน หากไม่สมควรประการใด แม้จะเป็นความจริงดังที่ได้ยินได้ฟังมาจากท่าน แต่ก็หวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้อ่านทั้งหลาย เนื่องจากเจตนาที่มีต่อท่านผู้สนใจในธรรม อาจได้คิดข้คิดบ้าง จึงได้ตัดสินใจเขียนทั้งที่ไม่สะดวกใจนัก

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นอาจารย์ทางวิปัสสนา ซึ่งควรได้รับยกย่องสรรเสริญอย่างยิ่งจากบรรดาศิษย์ผู้อยู่ใกล้ชิดท่าน ว่าเป็นอาจารย์วิปัสสนาชั้นเยี่ยมในสมัยปัจจุบัน จากเนื้อธรรมที่ท่านแสดงออกซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดได้มีโอกาสฟังอย่างถึงใจตลอดมา ทำให้ปราศจากความสงสัยในองค์ท่านว่า สมควรตั้งอยู่ในภูมิธรรมชั้นใด ท่านมีคนเคารพนับถือมาก ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ในภาคต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศไทย นอกจากนั้น ท่านยังมีสานุศิษย์ทั้งนักบวชและฆราวาสในประเทศลาวอีกมากมายที่เคารพเลื่อมใสในท่านอย่างถึงใจตลอดมา ท่านมีประวัติดังงามมาก ทั้งเวลาเป็นคฤหัสถ์และเวลาทรงเพศเป็นนักบวช ตลอดอวสานสุดท้าย ไม่มีความต่างพร้อยเลย ซึ่งเป็นประวัติที่ทำได้ยากในสมัยปัจจุบัน ความเป็นผู้มีประวัติอันดังงามตลอดสายนี้ รู้สึกจะหายากยิ่งกว่าหาเพชรหายพลอยเป็นไหน ๆ

ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้ว โดยนายคำด้วงเป็นบิดา นางจันทร์เป็นมารดา นับถือพระพุทธศาสนาประจำสกุลตลอดมา เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม วันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ที่บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องกัน ๙ คน แต่เวลาท่านมรณภาพปรากฏว่า ยังเหลือเพียง ๒ คน ท่านเป็นคนหัวปี มีร่างเล็ก ผิวขาวแดง มีความเข้มแข็ง

ว่องไวประจํานิสัย มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมาแต่เล็ก พออายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ในสำนักวัดบ้านค่าง มีความสนใจและรักชอบในการศึกษาธรรมะ เรียนสูตรต่าง ๆ ในสำนักอาจารย์ได้อย่างรวดเร็ว มีความประพฤติและอัธยาศัยเรียบร้อย ไม่เป็นที่หนักใจหมู่คณะและครูอาจารย์ที่ให้ความอนุเคราะห์

เมื่อบวชได้ ๒ ปี ท่านจำต้องสึกออกไปตามคำขอร้องของบิดาที่มีความจำเป็นต่อท่าน แม้สึกออกไปแล้ว ท่านก็ยังคงมีความมั่นใจที่จะบวชอีก เพราะมีความรักในเพศนักบวชมาประจํานิสัย เวลาสึกออกไปเป็นฆราวาสแล้ว ใจท่านยังประหวัดถึงเพศนักบวชมิได้หลงลืมและจิตจาง ทั้งยังปึกใจว่าจะกลับมาบวชอีกในไม่ช้า ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะอำนาจศรัทธาที่มีกำลังแรงกล้าประจํานิสัยมาตั้งเดิมก็เป็นได้

พออายุได้ ๒๒ ปี ท่านมีศรัทธาอยากบวชเป็นกำลังจึงได้ลาบิดามารดา ท่านทั้งสองก็อนุญาตตามใจไม่ขัดศรัทธา เพราะมีความประสงค์จะให้ลูกของตนบวชอยู่แล้ว พร้อมทั้งมีศรัทธาจัดแจงบริหารในการบวชให้ลูกอย่างสมบูรณ์ ท่านได้เข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดศรีทองในตัวเมืองอุบล มีท่านพระอริยกิจเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านพระครูสีทาเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านพระครูประจักษ์อุบลคุณเป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอุปัชฌายะให้นามฉายาว่า *ภริทัตโต* เมื่ออุปสมบทแล้วได้มาอยู่ในสำนักภิกษุปีสสนากับท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล วัดเลียบ เมืองอุบล

เกิดสุบินนิมิต

เมื่อท่านเริ่มปฏิบัติวิปัสสนาใหม่ ๆ ในสำนักพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล วัดเลียบอุบลราชธานี ท่านบริกรรมภาวนาด้วยบท พุทโธ ประจํานิสัยที่ชอบกว่าบรรดาบทธรรมอื่น ๆ ในชั้นเริ่มแรกยังไม่ปรากฏเป็นความสงบสุขมากเท่าที่ควร ทำให้มีความสงสัยในปฏิปทาว่าจะถูกหรือผิดประการใด แต่มิได้ลดละความเพียรพยายาม ในระยะต่อมาผลปรากฏเป็นความสงบพอให้ใจเย็นบ้าง ในคืนวันหนึ่งเกิดสุบินนิมิตว่า ท่านออกเดินทางจากหมู่บ้านเข้าสู่ป่าใหญ่อันรกชัฏที่เต็มไปด้วยขวากหนามจนจะหาที่เดินผ่านไปได้แทบไม่ได้ ท่านพยายามชอกซอนไปตามบ้านนั้นจนผ่านไปไม่ได้โดยตลอดภัย พอพ้นจากป่าไปถึงทุ่งกว้างจนสุดสายตา เดินตามทุ่งไปโดยลำดับไม่ลดละความพยายาม ขณะที่เดินตามทุ่งไปได้พบไม้ต้นหนึ่งชื่อต้นชาติ ซึ่งเขาตัดล้มเอง ขอนจมดินอยู่เป็นเวลานานปี เปลือกและกระพี้ผุพังไปบ้างแล้ว ไม้ต้นนั้นรู้สึกใหญ่โตมาก ท่านเองก็ปีนขึ้นและไต่ไปตามขอนชาติที่ล้มนอนอยู่นั้น พร้อมทั้งพิจารณาอยู่ภายใน และรู้ขึ้นมาว่า ไม้นี้จะไม่มีการงอกขึ้นได้อีก ซึ่งเทียบกับชาติของท่านว่าจะไม่กำเริบให้เป็นภพ-ชาติสืบต่อไปอีกแน่นอน

คำว่าขอนชาติท่านพิจารณาเทียบกับชาติความเกิดของท่านที่เคยเป็นมา ที่ขอนชาติผุพังไปไม่กลับงอกขึ้นได้อีก เทียบกับชาติของท่านว่าจะมีทางสิ้นสุดในอัฐภาพนี้แน่ ถ้าไม่ลดละความพยายามเสีย ทุ่งนี้เว้งกว้างขวางเทียบกับความไม่มีสิ้นสุดแห่งวิภวของมวลสัตว์ ขณะที่กำลัง

ยื่นพิจารณาอยู่ ปรากฏว่ามีม้าสีขาวตัวหนึ่งรูปร่างใหญ่และสูงเดินเข้ามาเทียบที่ขอบชาตินั้น ท่านนึกอยากจะขี่ม้าขึ้นมาในขณะนั้น เลยปีนขึ้นบนหลังม้าตัวแปลกประหลาดนั้น ขณะนั้นปรากฏว่าม้าได้พาท่านวิ่งไปอย่างเต็มกำลังฝีเท้า ท่านเองก็มิได้นึกว่าจะไปเพื่อประโยชน์อะไร ณ ที่ใด แต่ม้าก็พาท่านวิ่งไปอย่างไม่ลดละฝีเท้า โดยไม่กำหนดทิศทางและสิ่งที่คุณพึงประสงค์ใด ๆ ในขณะนั้น ระยะทางที่ม้าพาวิ่งไปตามทุ่งอันกว้างขวางนั้น รู้สึกว่าไกลแสนไกลโดยไม่อาจจะคาดได้ ขณะที่ม้ากำลังวิ่งไปนั้น ได้แลเห็นตึบบนหนึ่ง ในความรู้สึกว่าเป็นตึพระไตรปิฎกซึ่งวิจิตรด้วยเงินสีสว่างดงามมาก ม้าได้พาท่านตรงเข้าไปสู่ตึนั้นโดยมิได้บังคับ พอถึงตึพระไตรปิฎกม้าก็หยุด ท่านก็รีบลงจากหลังม้าทันทีด้วยความหวังจะเปิดดูตึพระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่เฉพะหน้า ส่วนม้าก็ได้หายตัวไปในขณะนั้น โดยมิได้กำหนดว่าได้หายไปทิศทางใด ท่านได้เดินตรงเข้าไปหาตึพระไตรปิฎกที่ตั้งอยู่ที่สุดของทุ่งอันกว้างนั้น ซึ่งมองจากนั้นไปเห็นมีแต่ปรกชฎที่เต็มไปด้วยขวากหนามต่าง ๆ ไม่มีช่องทางพอจะเดินต่อไปอีกได้ แต่ม้าทันจะเปิดดูตึพระไตรปิฎกก็มีอะไรอยู่ข้างในบ้าง เลยรู้สึกตัวตื่นขึ้น

สุบินนิมิตนั้นเป็นเครื่องแสดงความมั่นใจว่า จะมีทางสำเร็จตามใจหวังอย่างแน่นอนไม่เป็นอย่างอื่น ถ้าไม่ลดละความเพียรพยายามเสียเท่านั้น จากนั้นท่านได้ตั้งหน้าประกอบความเพียรอย่างเข้มแข็ง มีบทพุทโธเป็นคำบริกรรมประจำใจในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างมั่นใจ ส่วนธรรมคือจุดควัตรีที่ท่านศึกษาเป็นประจำด้วยความรักสวณอย่างยิ่งตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต ได้แก่ ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ไม่รับคหปติจีวรที่เขาถวายด้วยมือ ๑ บิณฑบาตเป็นวัตรประจำวันไม่ลดละ เว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉันเลยก็ไม่ไป ๑ ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง คือรับเฉพาะที่ได้มาในบาตร ๑ ฉันมือเดียว คือฉันวันละหน ไม่มีอาหารว่างใด ๆ ที่เป็นอามิสเข้ามาปะปนในวันนั้น ๆ ๑ ฉันในบาตร คือมีภาชนะใบเดียวเป็นวัตร ๑ อยู่ในป่าเป็นวัตร คือเที่ยวอยู่ตามร่มไม้บ้าง ในป่าธรรมดา ในภูเขาบ้าง หุบเขาบ้าง ในถ้ำ ในเงื้อมผาบ้าง ๑ ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร คือมีผ้า ๓ ผืน ได้แก่ สังฆาฏิ จีวร สบง (เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในสมัยนี้) ๑

จุดเด่นนอกจากนี้ท่านก็สมาทานและปฏิบัติเป็นบางสมัย ส่วน ๗ ข้อนี้ท่านปฏิบัติเป็นประจำ จนกลายเป็นนิสัยซึ่งจะหาผู้เสมอได้ยากในสมัยปัจจุบัน ท่านมีนิสัยทำจริงในงานทุกชั้นทั้งกิจนอกการในไม่เหลาะแหละ มีความมุ่งหวังต่อแดนหลุดพ้นอย่างเต็มใจ ในอิริยาบถต่าง ๆ เต็มไปด้วยความพากเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสทางภายใน ไม่มีความฟุ้งเพื่อเห่อเหิมเข้ามาแอบแฝงได้ทั้ง ๆ ที่มีกิเลสเหมือนสามัญชนทั่ว ๆ ไป เพราะท่านไม่ยอมปล่อยให้กิเลสย่ำยีได้ มีการต้านทานห้าหั้นด้วยความเพียรอย่างไม่ลดละ ซึ่งผิดกับคนธรรมดาอยู่มาก (ตามท่านเล่าให้ฟังในเวลาบำเพ็ญ)

ในระยะต่อมาที่แน่ใจว่าจิตมีหลักฐานมั่นคงพอจะพิจารณาได้แล้ว ท่านจึงย้อนมาพิจารณาสุบินนิมิตจนได้ความโดยลำดับว่า การออกบวชปฏิบัติตนสมควรแก่ธรรมก็เท่ากับการยกระดับจิตให้พ้นจากความผิดมีประเภทต่าง ๆ ซึ่งเปรียบเหมือนบ้านเรือนอันเป็นที่รวมแห่งสรรพทุกข์ และป่าอันรกชัฏทั้งหลายอันเป็นที่ชุ่มชื้นแห่งภัยทั้งปวง ให้ถึงที่แจ้งว่างไม่มีจุดหมาย ซึ่งเมื่อเข้าถึงแล้วเป็นคุณธรรมที่แสนสบายหายกังวลโดยประการทั้งปวง ด้วยปฏิบัติพาข้อปฏิบัติที่เปรียบเหมือนม้า

ตัวองอาจเป็นพาหนะขับขึ้นไปถึงที่อันเกษม และพาไปพบตู้พระไตรปิฎกอันวิจิตรสวยงาม แต่
 วาสนาไม่อำนวยสมบูรณ์ จึงเป็นเพียงได้เห็น แต่มิได้เปิดตู้พระไตรปิฎกออกชมอย่างสนใจเต็มภูมิ
 แห่งจุฎุปฏิสัมพันธ์ทุกสิ่ง อันเป็นคุณธรรมยังผู้เข้าถึงให้เป็นผู้ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องลือระบือ
 ทั่วไตรโลกธาตุ มีความฉลาดกว้างขวางในอุบายวิธีประหนึ่งท้องฟ้ามหาสมุทร ไม่มีความคับแคบ
 จนมุมในการอบรมสั่งสอนหมู่ชนทั้งเทวดาและมนุษย์ทุกชั้น แต่เพราะกรรมอันดีเยี่ยมไม่เพียงพอ
 บารมีไม่ไหว โอกาสวาสนาไม่อำนวย จึงเป็นเพียงได้ชมตู้พระไตรปิฎก และตกออกมาเป็นผลให้
 ท่านได้รับเพียงชั้นปฏิสัมพันธ์ทวนซ้ำ มีเชิงฉลาดในเทศนาวิธีอันเป็นบาทวิถีแก่หมู่ชนพอเป็นปาก
 เป็นทางเท่านั้น ไม่ลึกซึ้งกว้างขวางเท่าที่ควร ทั้งนี้แม้ท่านจะพูดว่า การสั่งสอนของท่านพอเป็นปาก
 เป็นทางอันเป็นเชิงถ่อมตนก็ตาม แต่บรรดาผู้ที่ได้เห็นปฏิบัติคือข้อปฏิบัติที่ท่านพาดำเนินและ
 ธรรมะที่ท่านนำมาอบรมสั่งสอน แต่ละบทละบาท แต่ละครึ่งละคราว ล้วนเป็นความซาบซึ้งใจ
 ไพเราะเหลือจะพรรณนาและยากที่จะได้เห็นได้ยินจากที่อื่นใดในสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นสมัยที่
 ต้องการคนดีอยู่มาก

เกิดสมาธิชนิด

เมื่อท่านพักผ่อนภavanaด้วยบทพุทโธ อยู่ที่วัดเสียบ จังหวัดอุบลฯ ขณะที่จิตสงบลง
 ปรากฏเป็นอุคหนิมิตขึ้นมาในลักษณะคนตายอยู่ต่อหน้า แสดงอาการพุพองมีน้ำเน่า น้ำหนองไหล
 ออกมา มีแรงกาและสุนัขมากัดกินและขี้อยู่ต่อหน้าท่าน จนชากนั้นกระจัดกระจายไปทั่ว
 บริเวณ เป็นที่น่าเบื่อหน่ายและสลดสังเวชเหลือประมาณในขณะนั้น เมื่อจิตถอนขึ้นมา ในวาระ
 ต่อไปไม่ว่าจะนั่งภาวนา เดินจงกรม หรืออยู่ในท่าอิริยาบถใด ท่านก็ถือเอาหนิมิตนั้นเป็นเครื่อง
 พิจารณาโดยสม่ำเสมอไม่ลดละ จนนิมิตแห่งคนตายนั้นได้กลับกลายเป็นวงแก้วอยู่ต่อหน้าท่าน
 เมื่อเพ่งพิจารณาวงแก้วนั้นหนัก ๆ เข้าก็ยิ่งแปรสภาพไปต่าง ๆ ไม่มีทางสิ้นสุด ท่านพยายาม
 ติดตามก็ยิ่งปรากฏเป็นรูปร่างต่าง ๆ จนไม่มีประมาณว่าความสิ้นสุดแห่งภavnินิมิตจะยุติลง ณ ที่
 ใด ยิ่งเพ่งพิจารณาก็ยิ่งแสดงอาการต่าง ๆ ไม่มีสิ้นสุด โดยเป็นภูเขาสูงชันเป็นพัก ๆ บ้าง ปรากฏ
 ว่าองค์ท่านสะพานดาบอันคมกล้าและเท้าทั้งสองมีรองเท้าสวมอยู่บ้าง แล้วเดินไป-มาบนภูเขานั้น
 บ้าง ปรากฏเห็นกำแพงขวางหน้ามีประตูบ้าง ท่านเปิดประตูเข้าไปดูเห็นมีที่นั่งและที่อยู่ของพระ
 ๒-๓ รูป กำลังนั่งสมาธิอยู่บ้าง บริเวณกำแพงนั้นมีถ้ำและเงื่อมผาบ้าง มีดาบสอยู่ในถ้ำนั้นบ้าง มี
 ยนต์คล้ายอู มีสายหย่อนลงมาจากหน้าผาบ้าง ปรากฏว่าท่านขึ้นสู่ยอดขึ้นไปบนภูเขาบ้าง มีลำภา
 ใหญ่อยู่บนภูเขาบ้าง เห็นโต๊ะสี่เหลี่ยมอยู่ในลำภาบ้าง มีประทีปความสว่างอยู่บริเวณรอบ ๆ หลัง
 เขานั้นบ้าง ปรากฏว่าท่านฉันทันจันท์อยู่บนภูเขานั้นบ้าง จนไม่อาจจะตามรู้ตามเห็นให้สิ้นสุดลงได้

สิ่งที่ท่านได้เห็นเกี่ยวกับนิมิตเป็นเหตุให้รู้สึกว่ามีมากมาย จนไม่อาจจะนำมากล่าวจบสิ้น
 ได้ ท่านพิจารณาในท่านองนี้ถึง ๓ เดือน โดยการเข้า ๆ ออก ๆ ทางสมาธิภาวนา พิจารณาไป
 เท่าไร ก็ยิ่งรู้ยิ่งเห็นสิ่งที่จะมาปรากฏจนไม่มีทางสิ้นสุด แต่ผลดีปรากฏจากการพิจารณา ไม่ค่อยมี

พอเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องและแนใจ เมื่อออกจากสมาธิประเภทนี้แล้ว ขณะกระทบกับอารมณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่ว ๆ ไปก็เกิดความหวั่นไหว คือทำให้จิตใจ เสียใจ รักชอบ และเกลียดชังไปตามเรื่องของอารมณ์นั้น ๆ หากความเที่ยงตรงคงตัวอยู่มิได้ จึงเป็นเหตุให้ท่านสำนึกในความเพียรและสมาธิที่เคยบำเพ็ญมาว่า คงไม่ใช่ทางแน่ ถ้าใช้ทำไม่ถึงไม่มีความสงบเย็นใจและดำรงตนอยู่ด้วยความสม่ำเสมอ แต่ทำไมกลับกลายเป็นใจที่วอกแวกคลอนแคลนไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ไม่มีประมาณ ซึ่งไม่ผิดอะไรกับคนที่เขามิได้ฝึกหัดภาวนาเลย ชะรอยจะเป็นความรู้ความเห็นที่ส่งออกนอก ซึ่งผิดหลักของการภาวนาไปกระมัง? จึงไม่เกิดผลแก่ใจให้ได้รับความสงบสุขเท่าที่ควร

ท่านจึงทำความเข้าใจเสียใหม่ โดยย่นจิตเข้ามาอยู่ในวงแห่งกาย ไม่ส่งใจไปนอกพิจารณาอยู่เฉพาะกาย ตามเบื้องบน เบื้องล่าง ด้านขวาง สถานกลาง โดยรอบ ด้วยความมีสติตามรักษา โดยการเดินจงกรมไป-มา มากกว่าอิริยาบถอื่น ๆ แม้เวลานั่งทำสมาธิภาวนาเพื่อพักผ่อนให้หายเมื่อยบ้างเป็นบางกาล ก็ไม่ยอมให้จิตรวมสงบลงดังที่เคยเป็นมา แต่ให้จิตพิจารณาและท่องเพียรอยู่ตามร่างกายส่วนต่าง ๆ เท่านั้น ถึงเวลาพักผ่อนนอนหลับก็ให้หลับด้วยพิจารณากายเป็นอารมณ์ พยายามพิจารณาตามวิธีนี้อยู่หลายวันจึงตั้งท่านั่งขัดสมาธิ พิจารณาร่างกายเพื่อให้ใจสงบด้วยอุบายนี้ อันเป็นเชิงทดลองดูว่าจิตจะสงบแบบไหนกันอีกแน่ ความที่จิตไม่ได้พักสงบตัวเลยเป็นเวลาหลายวัน พร้อมกับได้รับอุบายวิธีที่ถูกต้องเข้ากล่อมเกล่า จิตจึงรวมสงบลงได้อย่างรวดเร็วและง่ายตายผิดปกติ ขณะที่จิตรวมสงบตัวลงไป ปรากฏว่าร่างกายได้แตกออกเป็นสองภาค และรู้ขึ้นมาในขณะนั้นว่า “นี่เป็นวิธีที่ถูกต้องแน่นอนแล้วไม่สงสัย” เพราะขณะที่จิตรวมลงไปมีสติประจำตัวอยู่กับที่ ไม่เหลวไหลและเที่ยวเร่รอนไปในที่ต่าง ๆ ดังที่เคยเป็นมา

และนี่คืออุบายที่แนใจว่าเป็นความถูกต้องในขั้นแรกของการปฏิบัติ ในวาระต่อไปก็ถืออุบายนี้เป็นเครื่องดำเนินไม่ลดละ จนสามารถทำความสงบใจได้ตามต้องการ และมีความชำนาญชำนาญขึ้นไปตามกำลังแห่งความเพียร ไม่ลดหย่อนอ่อนกำลัง นับว่าได้หลักฐานทางจิตใจที่มั่นคงด้วยสมาธิ ไม่หวั่นไหวคลอนแคลนอย่างง่ายตาย ไม่เหมือนคราวบำเพ็ญตามนิมิตในขั้นเริ่มแรกซึ่งทำให้เสียเวลาไปเปล่าตั้ง ๓ เดือน โทษแห่งความไม่มีครูอาจารย์ผู้ฉลาดคอยให้อุบายสั่งสอนย่อมมีทางเป็นไปต่าง ๆ ดังที่เคยพบเห็นมาแล้วนั้นแล อย่างน้อยก็ทำให้ล่าช้า มากกว่านั้นก็ทำให้ผิดทาง และมีทางเสียไปได้อย่างไม่มีปัญหา ท่านแล้วว่า สมัยที่ท่านออกบำเพ็ญกรรมฐานภาวนาครั้งโน้น ไม่มีใครสนใจทำกันเลย ในความรู้สึกของประชาชนสมัยนั้น คล้ายกับว่า การบำเพ็ญกรรมฐานเป็นของแปลกปลอม ไม่เคยมีในวงของพระและพระศาสนาเลย แม้แต่ชาวบ้านเองพอมองเห็นพระกรรมฐานเดินธุดงค์ไป ซึ่งอยู่ห่างกันคนละฟากทุ่งนา เขายังพากันแตกตื่นและกลัวกันมาก

ถ้าอยู่ใกล้หมู่บ้านก็จะพากันวิ่งเข้าบ้านกันหมด ถ้าอยู่ใกล้ป่าก็พากันวิ่งเข้าหลบซ่อนในป่ากันหมด ไม่กล้ามายืนซึ่ง ๆ หน้า พอให้เราได้ถามหนทางที่จะไปสู่หมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ บ้างเลย บางครั้งเราเดินทางไปเจอกับพวกผู้หญิงที่กำลังเที่ยวหาอยู่หากิน เที่ยวเก็บผักหาปลาตามป่าตามภูเขา ซึ่งมีเด็ก ๆ ติดไปด้วย พอมองเห็นพระธรรมกรรมฐานเดินมา เสียงร้องลั่นบอกกันด้วยความตกใจกลัวว่า “พระธรรมมาแล้ว” พร้อมกับทิ้งหาบหรือสิ่งของอยู่บนป่าลงพื้นดินเสียงดังตม

ตาม โดยไม่อาลัยเสียตายว่าอะไรจะแตก อะไรจะเสียหาย ส่วนตัวก็ต่างคนต่างวิ่งหาที่หลบซ่อน ถ้าอยู่ใกล้ป่าหรืออยู่ในป่าก็พากันวิ่งเข้าป่า ถ้าอยู่ใกล้หมู่บ้านก็พากันวิ่งเข้าบ้าน ส่วนเด็ก ๆ ที่ไม่รู้เดียงสาเห็นผู้ใหญ่ร้องโวยวายและต่างคนต่างวิ่งหนี เจ้าตัวก็ร้องไห้วิ่งไปวิ่งมาอยู่บริเวณนั้น โดยไม่มีใครกล้าออกมารับเอาเด็กไปด้วยเลย เด็กจะวิ่งตามผู้ใหญ่ก็ไม่ทัน เลยต้องวิ่งหันรีหันขวางอยู่แถว ๆ นั้นเอง ซึ่งน่าขบขันและน่าสงสารเด็กที่ไม่เดียงสา ซึ่งร้องไห้วิ่งตามหาผู้ใหญ่ด้วยความตกใจและความกลัวเป็นไหน ๆ

ส่วนพระธรรมท่านเห็นทำไมดี กลัวเด็กจะกลัวมากและร้องไห้ใหญ่ ก็ต้องรีบก้าวเดินเพื่อผ่านไปให้พ้น ถ้าขึ้นไปตามเด็กเข้าคงได้เรื่องแน่ ๆ คือเด็กก็ยังกลัวและร้องไห้วิ่งไปวิ่งมา และยังจะร้องไห้ใหญ่ไปทั่วทั้งป่า ส่วนผู้ใหญ่ที่เป็นแม่ของเด็กก็ยืนตัวสั่นอยู่ในป่าอย่างกระวนกระวาย ทั้งกลัวพระธรรมกรรมฐาน ทั้งกลัวเด็กจะวิ่งเตลิดเปิดเปิงหนีไปที่อื่นอีก ใจเลยไม่เป็นใจเพราะความกระวนกระวายคิดถึงลูก เวลาพระธรรมผ่านไปแล้ว แม่วิ่งหาลูก ลูกวิ่งหาแม่่วนวายไปตาม ๆ กัน กว่าจะออกมาพบหน้ากันทุกคนบรรดาที่ไปด้วยกัน ประหนึ่งบ้านแตกสาแหรกขาดไปพักหนึ่ง พอออกมาครบถ้วนหน้าแล้ว ต่างก็พูดและหัวเราะกันถึงเรื่องซุลมุน่วนวาย เพราะความกลัวพระธรรมกรรมฐานไปยกใหญ่ ก่อนที่จะเที่ยวหากินตามปกติ

เรื่องเป็นเช่นนี้โดยมาก คนสมัยที่ท่านออกอุตถกรรมฐาน เขาไม่เคยพบเคยเห็นกันเลย จึงแสดงอาการตื่นเต้นตกใจและกลัวกันสำหรับผู้หญิงและเด็ก ๆ ฉะนั้น เมื่อคบกันในชั้นเริ่มแรกจึงไม่ค่อยมีใครสนใจธรรมะกับพระอรหันต์ นอกจากจะกลัวกันเป็นส่วนมาก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเหตุหลายประการ เช่น มารยาทท่านก็อยู่ในอาการสำรวม เคร่งขรึม ไม่ค่อยแสดงความคุ้นกับใครนัก ถ้าไม่คบกันนาน ๆ จนรู้สึกคุ้นเคยกันดีก่อนแล้ว และผ้าสังฆาฏิ จีวร สงบ อังสะ และบริวารอื่น ๆ โดยมากย่อมด้วยสีกรัก คือสีแค้นขุ่น ซึ่งเป็นสัญชาติคนกลัวมากกว่าจะนำเลื่อมใส

เวลาออกเดินทางเพื่อเจริญสมณธรรมในที่ต่าง ๆ ท่านครองจีวรสีแค้นขุ่น บาซ่างหนึ่งแบกกลด ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าร่มธรรมดาที่โลก ๆ ใช้กันทั่ว ๆ ไป บาซ่างหนึ่งสะพายบาตร ถ้ามีด้วยกันหลายองค์ เวลาออกเดินทางท่านเดินตามหลังกันเป็นแถว ครองจีวรสีกรักคล้ายสีน้ำตาล เห็นแล้วน่าจะคิดว่าที่อยู่ไม่น้อยสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยพบเห็นมาก่อน และนำเลื่อมใสสำหรับผู้ที่เคยรู้ อธิษาศัยและจริยธรรมท่านมาแล้ว ประชาชนที่ยังไม่สนิทกับท่านจะเกิดความเลื่อมใสก็ต่อเมื่อท่านไปพักอยู่นาน ๆ เขาได้รับคำชี้แจงจากท่านด้วยอุบายต่าง ๆ หลายครั้งหลายคราว นานไปใจก็ค่อยอ่อนอ่อนต่อเหตุผลธรรมไปเอง จนเกิดความเชื่อเลื่อมใส กลายเป็นผู้มีธรรมในใจ มีความเคารพเลื่อมใสในครูอาจารย์ผู้ให้โอวาทสั่งสอนอย่างถึงใจ ก็มีจำนวนมาก

พระอรหันต์ผู้มุ่งปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมจริง ๆ เข้าถึงใจประชาชนได้ดีและทำประโยชน์ได้มาก โดยไม่อาศัยคำโฆษณา แต่การประพฤติปฏิบัติตัวโดยสามมีจิกรมย่อมเป็นเครื่องดึงดูดจิตใจผู้อื่นให้เกิดความสนใจไปเอง

การเที่ยวแสวงหาที่วิเวกเพื่อความสงบทางกายทางใจ ไม่พลุกพล่าน่วนวายด้วยเรื่องต่าง ๆ เป็นกิจวัตรประจำวันสัจของพระอรหันต์ผู้มุ่งธรรมทางใจ ดังนั้น พอออกพรรษาแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่นจึงชอบออกเที่ยวอรหันต์ทุก ๆ ปี โดยเที่ยวไปตามป่าตามภูเขา ที่มีหมู่บ้านพอได้อาศัยโคจรบิณฑบาต ทางภาคอีสานท่านชอบเที่ยวมากกว่าทุก ๆ ภาค เพราะมีป่ามีภูเขา

มาก เช่น จังหวัดนครพนม สกลนคร อุดรธานี หนองคาย เลย หล่มสัก และทางฝั่งแม่น้ำโขงของประเทศไทย เช่น ท่าแขก เวียงจันทน์ หลวงพระบาง ที่มีป่าเขาชุกชุมมาก เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม การบำเพ็ญเพียรในทำอิริยาบถต่าง ๆ นั้น ไม่ว่าจะท่านจะพักอยู่ในสถานที่ใด ไม่มีการลดละทั้งกลางวันกลางคืน ถือเป็นงานสำคัญยิ่งกว่างานอื่นใด เพราะนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นไม่ชอบทางการก่อสร้างมาแต่เริ่มแรก ท่านชอบการบำเพ็ญเพียรทางใจโดยเฉพาะ และไม่ชอบเกาะเกี่ยวกับเพื่อนฝูงและหมู่ชน ชอบอยู่ลำพังคนเดียว มีความเพียรเป็นอารมณ์ทางใจ มีศรัทธามุ่งมั่นต่อแดนพ้นทุกข์อย่างแรงกล้า ดังนั้น เวลาท่านทำอะไรจึงชอบทำจริงเสมอ ไม่มีนิสัยโกหกหลอกลวงตนเองและผู้อื่น

การบำเพ็ญเพียรของท่านเป็นเรื่องอัศจรรย์ไปตลอดสาย ทั้งมีความขยัน ทั้งมีความทรหดอดทนและมีนิสัยชอบใคร่ครวญ จิตท่านปรากฏภูมิความก้าวหน้าทางสมาธิและทางปัญญาอย่างสม่ำเสมอ ไม่ล่าถอยและเสื่อมโทรม การพิจารณาภายในนับแต่วันที่ท่านได้อุบายจากวิธีที่ถูกต้องในขั้นเริ่มแรกมาแล้ว ไม่ยอมให้เสื่อมถอยลงได้เลย ท่านยึดมั่นในอุบายวิธีนั้นอย่างมั่นคง และพิจารณาภายในช้า ๆ ชาก ๆ จนเกิดความชำนาญ ชำนาญ แยกส่วนแบ่งส่วนแห่งกายให้เป็นชั้นเล็กชั้นใหญ่และทำลายลงด้วยปัญญาได้ตามต้องการ จิตยั้งนวันหนึ่งลงสู่ความสงบเย็นใจไปเป็นระยะไม่ขาดวรรคขาดตอน เพราะความเพียรหนักนหลังอยู่ตลอดเวลา

ท่านเล่าว่า ท่านไปที่ใด อยู่ที่ใด ใจท่านมิได้เห็นห่างจากความเพียร แม้ไปบิณฑบาต กวาดลานวัด ขัดกระโถน ทำความสะอาด เย็บผ้า ย้อมผ้า เดินไปมาในวัด นอกวัด ตลอดการขบขัน ท่านทำความรู้สึกตัวอยู่กับความเพียรทุกขณะที่เคลื่อนไหว ไม่ยอมให้เปล่าประโยชน์จากการเคลื่อนไหวใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากเวลาหลับนอนเท่านั้น แม้เช่นนั้น ท่านยังตั้งใจไว้เมื่อรู้สึกตัวจะรีบลุกขึ้นไม่ยอมนอนซ้ำอีก จะเป็นความเคยตัวต่อไปและจะแก้ไขได้ยาก ตามปกตินิสัย พอรู้สึกตัวท่านรีบลุกขึ้นล้างหน้าแล้วเริ่มประกอบความเพียรต่อไป ขณะที่ตื่นนอนขึ้นมาและล้างหน้าเสร็จแล้ว ถ้ายังมีอาการง่วงเหงาอยู่ ท่านไม่ยอมนั่งสมาธิในขณะนั้น กลัวจะหลับใน ท่านต้องเดินจงกรมเพื่อแก้ความง่วงงัวงายที่คอยแต่จะหลับในเวลาเผลอตัว การเดินจงกรม ถ้าก้าวขาไปช้า ๆ ยังไม่อาจจะจับความง่วงงัวงายได้ ท่านต้องเร่งฝีเท้าให้เร็วขึ้นจนความง่วงหายไป เมื่อรู้สึกเมื่อยเพลียและไม่มี ความง่วงเหลืออยู่ในเวลานั้น ท่านถึงจะออกจากทางจงกรมเข้ามาที่พักหรือกุฏิ แล้วนั่งสมาธิภาวนาต่อไปจนสมควรแก่กาล

เมื่อถึงเวลาบิณฑบาตก็เตรียมนุ่งสบง ทรงจีวร ซ้อนสังฆาฏิ สะพายบาตรขึ้นบนบ่า ออกบิณฑบาตในหมู่บ้านโดยอาการสำรวม ทำความรู้สึกตัวกับความเพียรไปตลอดสาย บิณฑบาตทั้งไปและกลับถือเป็นการเดินจงกรมไปในตัว มีสติประคองใจ ไม่ปล่อยให้เพ่นพ่านโลเลไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไป เมื่อกลับถึงที่พักหรือวัดแล้ว เตรียมจัดอาหารที่ได้มาจากบิณฑบาตลงในบาตร ตามปกติท่านไม่ยอมรับอาหารที่ศรัทธาตามมาส่ง ท่านรับและฉันเฉพาะที่บิณฑบาตได้มาเท่านั้น ตอนชรามากแล้วท่านถึงอนุโลมผ่อนผัน คือรับอาหารที่ศรัทธานำมาถวาย ฉะนั้น อาหารนอกบาตรจึงไม่มีในระยษนั้น

เมื่อเตรียมอาหารใส่ลงในบาตรเสร็จแล้ว เริ่มพิจารณาปัจจุขณะเพื่อระงับดับไฟนรก คือตัดหน้าอันอาจแทรกขึ้นมาตามความทิวโหยได้ในขณะนั้น คือจิตอาจบริโภคด้วยอำนาจตัณหา

ความสะอาดสายในอาหารประณีตบรรจง และมีรสเอร็ดอร่อย โดยมีได้คำนึงถึงความเป็นธาตุและ ปฏิภูลที่แฝงอยู่ในอาหารนั้น ๆ ด้วย ปฏิสังขยา โยนิโส ฯลฯ เสร็จแล้วเริ่มฉันโดยธรรม มิให้เป็นไป ด้วยตัณหาในทุก ๆ ประโยคแห่งการฉัน จนเสร็จไปด้วยดี ซึ่งจัดว่ามีวัตรในการขบฉัน หลังจาก นั้นก็ล้างบาตร เช็ดบาตรให้แห้ง แล้วผึ่งแดดชั่วคราวถ้ามีแดด และนำเข้าถลกยกไปไว้ในสถานที่ ควร แล้วเริ่มทำหน้าที่เผาผลาญกิเลสให้วอดวายหายซากไปเป็นลำดับ จนกว่าจะดับสนิทไม่มีพิษ ภัยเครื่องก่อกวนและรังควานจิตใจต่อไป แต่การเตรียมเผากิเลสนี้รู้สึกเป็นงานที่ยากเย็นเสียใจ เหลือจะกล่าว เพราะแทนที่เราจะเผามันให้จบหาย แต่มันกลับเผาเราให้ได้รับความทุกข์ร้อนและ ตายจากคุณงามความดีที่ควรบำเพ็ญไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ และบ่อนทำลายเรา ทั้ง ๆ ที่เห็น ๆ มันอยู่ต่อหน้าต่อตา แต่ไม่กล้าทำอะไรมันได้ เพราะกลัวจะลำบาก

ผลสุดท้ายมันก็ป็นขึ้นนั่งนอนอยู่บนหัวใจเราจนได้ และเป็นเจ้าใหญ่นายโตตลอดไป แทบ จะไม่มีเพศมีวัยใด และความรู้ความฉลาดใดจะต่อสู้และเอาชนะมันได้ โลกจึงยอมมันทั่วไตรภพ นอกจากพระศาสดาเพียงองค์เดียวเท่านั้นที่ทำการกวาดล้างมันให้สิ้นซากไปจากใจได้ ไม่กลับแพ้ อีกตลอดอนันตกาล เมื่อพระองค์ทรงชนะแล้วก็ทรงแผ่เมตตา แหวกหาหนทางเพื่อสาวกและหมู่ ชนด้วยการประทานพระธรรมสั่งสอน จนเกิดศรัทธาเลื่อมใสและปฏิบัติตามพระโอวาทด้วยความ ไม่ประมาทนอนใจ บำเพ็ญไปไม่ลดละตามรอยพระบาท คือแนวทางที่เสด็จผ่านไป ก็สามารถตาม เสด็จจนเสร็จสิ้นทางเดิน คือบรรลุถึงพระนิพพาน ด้วยการดับกิเลสขาดจากสันดานกลายเป็นพระ อรหันต์ขึ้นมาเป็นลำดับลำดับ ให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจตลอดมา นี่คือนักผู้ สंहารกิเลสตัวมหาอำนาจให้ขาดกระเด็นออกจากใจ หายซากไปโดยแท้ ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น ท่านพระอาจารย์มั่น ท่านเจริญตามรอยพระบาทพระศาสดา มีความเพียรอย่างแรงกล้า มีศรัทธา เหนียวแน่น ไม่พูดพาล่ามทำเพลง

พอเสร็จกิจแล้ว ท่านก้าวเข้าสู่ป่าเดินจงกรมเพื่อสงบอารมณ์ในรมณีสถานอันเป็นที่ ให้ความสุขสำราญทางภายใน ทั้งเดินจงกรม ทั้งนั่งสมาธิภาวนา จนกว่าจะถึงเวลาอันควร จึง พักผ่อนกายเพื่อคลายทุกข์ พอมีกำลังบ้างแล้วเริ่มทำงานเพื่อเผาผลาญกิเลสตัวก่อกวนก่อกษาคติ ภายในใจต่อไป ไม่ลดหย่อนอ่อนข้อให้กิเลสหัวเราะเย้ยหยัน การทำสมาธิก็เข้มข้นเอาการ การทำ วิปัสสนาปัญญาที่หมุนตัวอย่างไม่หยุดยั้ง ทั้งสมาธิและวิปัสสนาท่านดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ ไม่ให้บกพร่องในส่วนใดส่วนหนึ่ง

จิตท่านได้รับความสงบสุขโดยสม่ำเสมอ ที่มีช้อยู่บ้างในบางกาล ตามที่ท่านเล่าว่า เพราะ ขาดผู้แนะนำในเวลาติดขัด ลำพังตนเองเพียงไปเจอเข้าแต่ละเรื่อง กว่าหาทางผ่านพ้นไปได้ก็ ต้องเสียเวลาไปหลายวัน ทั้งจำต้องใช้ความพิจารณาอย่างมากและละเอียดถี่ถ้วน เพราะนอกจาก ติดขัดจนไปไม่ได้แล้ว ยังกลับมาเป็นภัยแก่ตัวเองอีกด้วย หากมีผู้คอยเตือนและให้คำแนะนำใน เวลาเช่นนั้นบ้าง รู้สึกว่าไปได้อย่างรวดเร็ว ไม่ต้องเสียเวลา และเป็นที่น่าใจด้วย ฉะนั้น กัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับผู้กำลังอยู่ในระหว่างแห่งการบำเพ็ญทางใจ ท่านเคยเห็น โทษของความขาดกัลยาณมิตรมาแล้วว่าเป็นสิ่งไม่ดีเลย และเป็นความบกพร่องอย่างบอกไม่ถูก

ในบางครั้ง แม้มีความอบอุ่นว่าตนมีครูอาจารย์คอยให้ความร่มเย็นอยู่ก็ตาม เวลาไปที่ยว รุดคงในที่ต่าง ๆ กับท่านพระอาจารย์เสาร์ผู้เป็นบุพพจารย์ แต่เวลาเกิดข้อข้องใจขึ้นมา ไปกราบ

เรียนถามท่าน ท่านก็ตอบว่า ผมไม่เคยเป็นอย่างท่าน เพราะจิตท่านเป็นจิตที่ผาดโผนมาก เวลาเกิดอะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอตี เดี่ยวจะเหาะขึ้นบนฟ้าบ้าง เดี่ยวจะดำดินลงไปใต้พื้นพิภพบ้าง เดี่ยวจะดำน้ำลงไปใต้ก้นมหาสมุทรบ้าง เดี่ยวจะโดดขึ้นไปเดินจงกรมอยู่บนอากาศบ้าง ใครจะไปตามแก้ทัน ขอให้ท่านใช้ความพิจารณาและค่อยดำเนินไปอย่างนั้นแหละ แล้วท่านก็ไม่ให้อุบายอะไรพอเป็นหลักยึดเลย ตัวเองต้องมาแก้ตัวเอง กว่าจะผ่านไปแต่ละครั้ง แทบเอาตัวไม่รอดก็มี

ท่านเล่าว่า นิสัยของท่านพระอาจารย์เสาร์ เป็นไปอย่างเรียบ ๆ และเยือกเย็นน่าเลื่อมใสมาก ที่มีแปลกอยู่บ้างก็เวลาท่านเข้าที่นั่งสมาธิ ตัวของท่านชอบลอยขึ้นเสมอ บางครั้งตัวท่านลอยขึ้นไปจนผิดสังเกต เวลาท่านนั่งสมาธิอยู่ ท่านเองเกิดความแปลกใจในขณะนั้นว่า “ตัวเราถ้าจะลอยขึ้นจากพื้นแน่ ๆ” เลยลืมหูลืมตาขึ้นดูตัวเอง ขณะนั้นจิตท่านถอนออกจากสมาธิพอดี เพราะพะวักพะวงกับเรื่องตัวลอย ท่านเลยตกลงมากันกระแทกกับพื้นอย่างแรง ต้องเจ็บเอยอยู่หลายวัน ความจริงตัวท่านลอยขึ้นจากพื้นจริง ๆ สูงประมาณ ๑ เมตร ขณะที่ท่านลืมหูลืมตาตัวเองนั้น จิตได้ถอนออกจากสมาธิ จึงไม่มีสติพอยับยั้งไว้บ้าง จึงทำให้ท่านตกลงสู่พื้นอย่างแรง เช่นเดียวกับสิ่งต่าง ๆ ตกจากที่สูง ในคราวต่อไป เวลาท่านนั่งสมาธิ พอรู้สึกตัวท่านลอยขึ้นจากพื้น ท่านพยายามทำสติให้อยู่ในองค์ของสมาธิ แล้วค่อย ๆ ลืมหูลืมตาขึ้นดูตัวเอง ก็ประจักษ์ว่า ตัวท่านลอยขึ้นจริง ๆ แต่มิได้ตกลงสู่พื้นเหมือนคราวแรก เพราะท่านมิได้ปราศจากสติและคอยประคองใจให้อยู่ในองค์สมาธิ ท่านจึงรู้เรื่องของท่านได้ดี

ท่านเป็นคนละเอียดถี่ถ้วนอยู่มาก แม้จะเห็นด้วยตาแล้ว ท่านยังไม่แน่ใจ ต้องเอาวัตถุชิ้นเล็ก ๆ ขึ้นไปเหน็บไว้บนหญ้าหลังกุฏิ แล้วกลับมาทำสมาธิอีก พอจิตสงบและตัวเริ่มลอยขึ้นไปอีก ท่านพยายามประคองจิตให้มั่นอยู่ในสมาธิ เพื่อตัวจะได้ลอยขึ้นไปจนถึงวัตถุเครื่องหมายที่ท่านนำขึ้นไปเหน็บไว้ แล้วค่อย ๆ เอื้อมมือจับด้วยความมีสติ แล้วนำวัตถุนั้นลงมาโดยทางสมาธิภาวนาคือพอหยิบได้วัตถุนั้นแล้วก็ค่อย ๆ ถอนจิตออกจากสมาธิ เพื่อกายจะได้ค่อย ๆ ลงมาจนถึงพื้นอย่างปลอดภัย แต่ไม่ถึงกับให้จิตถอนออกจากสมาธิจริง ๆ เมื่อได้ทดลองจนเป็นที่แน่ใจแล้ว ท่านจึงเชื่อตัวเองว่าตัวท่านลอยขึ้นได้จริงในเวลาเข้าสมาธิในบางครั้ง แต่มิได้ลอยขึ้นเสมอไป นี่เป็นจริตนิสัยแห่งจิตของท่านพระอาจารย์เสาร์ รู้สึกผิดกับนิสัยของท่านพระอาจารย์มั่นอยู่มากในปฏิบัติทางใจ

จิตของท่านพระอาจารย์เสาร์เป็นไปอย่างเรียบ ๆ สงบเย็นโดยสม่ำเสมอ นับแต่ชั้นเริ่มแรกจนถึงสุดท้ายปลายแดนแห่งปฏิบัติของท่าน ไม่ค่อยล่อแหลมต่ออันตราย และไม่ค่อยมีอุบายต่าง ๆ และความรู้แปลก ๆ เหมือนจิตท่านพระอาจารย์มั่น

ท่านเล่าว่า ท่านพระอาจารย์เสาร์ เดิมท่านปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เวลาออกบำเพ็ญพอแรงความเพียรเข้ามาก ๆ ใจรู้สึกประหวัด ๆ ถึงความปรารถนาเดิม เพื่อความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า แสดงออกเป็นเชิงอาลัยเสียตายยังไม่อยากไปนิพพาน ท่านเห็นว่าเป็นอุปสรรคต่อความเพียรเพื่อความรู้งั่งซึ่งพระนิพพานในชาติปัจจุบันนี้ ท่านเลยอธิษฐานของดจากความปรารถนานั้น และขอประมวลมาเพื่อความรู้งั่งซึ่งพระนิพพานในชาตินี้ ไม่ขอเกิดมารับความทุกข์ทรมานในภพชาติต่าง ๆ อีกต่อไป พอท่านปล่อยวางความปรารถนาเดิมแล้ว การบำเพ็ญเพียร

รู้สึกสะตอกแลเห็นผลไปโดยลำดับ ไม่มีอารมณ์เครื่องเกาะเกี่ยวเหมือนแต่ก่อน สุดท้ายท่านก็บรรลุถึงแดนแห่งความเกษมตั้งใจหมาย แต่การแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ท่านไม่ค่อยมีความรู้แตกฉานกว้างขวางนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นไปตามกฏมินิสัยเดิมของท่านที่มุ่งเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตรัสรู้เองชอบ แต่ไม่สนใจสั่งสอนใครก็ได้ อีกประการหนึ่ง ที่ท่านกลับความปรารถนาได้สำเร็จตามใจนั้น คงอยู่ในขั้นพอแก้ไขได้ ซึ่งยังไม่สมบูรณ์เต็มภูมิแท้

แม้ท่านพระอาจารย์มั่นเอง ตามท่านเล่า ว่าท่านก็เคยปรารถนาพุทธภูมิมาแล้ว เช่นเดียวกัน ท่านเพิ่งมากลับความปรารถนาเมื่อออกบำเพ็ญอุทฺตงกรรมฐานนี้เอง โดยเห็นว่าเนิ่นนานเกินไปกว่าจะได้สำเร็จเป็นพระพุทธรเจ้าขึ้นมาตามความปรารถนา จำต้องท่องเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตายอยู่ในวิภวสงสารหลายกัปหลายกัลป์ ไม่ชนะจะแบกขนทนความทุกข์ทรมานไม่มีวันจบสิ้นนี้ได้ เวลาเร่งความเพียรมาก ๆ จิตท่านมีประหวัด ประหวัดในความหลัง แสดงเป็นความอาลัยเสียดายความเป็นพระพุทธรเจ้า ยังไม่ยกนิพพานในชาตินี้เหมือนท่านพระอาจารย์เสาร์ พออิฐฐานของตจากความปรารถนาเดิมเท่านั้น รู้สึกเบาใจหายห่วง และบำเพ็ญธรรมได้รับความสะตอกไปโดยลำดับ ไม่ขัดข้องเหมือนแต่ก่อน และปรากฏว่า ท่านผ่านความปรารถนาเดิมไปได้ อย่างราบรื่นชื่นใจ เข้าใจว่าภูมิแห่งความปรารถนาเดิมคงยังไม่แก่กล้าพอ จึงมีทางแยกตัวผ่านไป

เวลาท่านออกเที่ยวอุทฺตงกรรมฐานทางภาคอีสานตามจังหวัดต่าง ๆ ในระยะต้นวัย ท่านมักจะไปกับท่านพระอาจารย์เสาร์เสมอ แม้ความรู้ทางภายในจะมีแตกต่างกันบ้างตามนิสัย แต่ก็ชอบไปด้วยกัน สำหรับท่านพระอาจารย์เสาร์ท่านเป็นคนไม่ชอบพูด ไม่ชอบเทศน์ ไม่ชอบมีความรู้แปลก ๆ ต่าง ๆ กวนใจเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น เวลาจำเป็นต้องเทศน์ท่านก็เทศน์เพียงประโยคหนึ่งหรือสองเท่านั้น แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปเสีย ประโยคธรรมที่ท่านเทศน์ซึ่งพอจับใจความได้ว่า “ให้พากันละบาปและบำเพ็ญบุญ อย่าให้เสียชีวิตลมหายใจไปเปล่าที่ได้มีวาสนามาเกิดเป็นมนุษย์” และ “เราเกิดเป็นมนุษย์ มีความสูงศักดิ์มาก แต่อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติ มนุษย์ของเราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเร็วกว่าสัตว์อีกมาก เวลาตกนรกจะตกหลุมที่ร้อนกว่าสัตว์มากมาย อย่าพากันทำ” แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปกุฎิ โดยไม่สนใจกับใครต่อไปอีก

ปกตินิสัยของท่านเป็นคนไม่ชอบพูด พูดน้อยที่สุด ทั้งวันไม่พูดอะไรกับใครเกิน ๒-๓ ประโยค เวลานั้นก็ทนทาน นั่งอยู่ได้เป็นเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง เดินก็ทำนองเดียวกัน แต่ลักษณะท่าทางของท่านมีความสง่าผ่าเผย น่าเคารพเลื่อมใสมาก มองเห็นท่านแล้วเย็นตาเย็นใจไปหลายวัน ประชาชนและพระเถระเคารพเลื่อมใสท่านมาก ท่านมีลูกศิษย์มากมายเหมือนท่านพระอาจารย์มั่น

ทราบว่าคุณพระอาจารย์ทั้งสององค์นี้รักและเคารพกันมาก ในระยะวัยต้นไปที่ไหนท่านชอบไปด้วยกัน อยู่ด้วยกัน ทั้งในและนอกพรรษา พอมาถึงวัยกลางผ่านไป เวลาพักจำพรรษามักแยกกันอยู่ แต่ไม่ห่างไกลกันนัก พอไปมาหาสู่กันได้สะดวก มีน้อยครั้งที่จำพรรษาด้วยกัน ทั้งนี้อาจเกี่ยวกับบรรดาศิษย์ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีมากด้วยกัน และต่างก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกที ถ้าจำพรรษาด้วยกันจะเป็นความลำบากในการจัดที่พักอาศัย จำต้องแยกกันอยู่เพื่อเบาภาระในการจัดที่

พักอาศัยไปบ้าง ทั้งสองพระอาจารย์ขณะที่แยกกันอยู่จำพรรษาหรือนอกพรรษา รู้สึกคิดถึงกันมาก และเป็นห่วงกันมาก เวลาที่มีพระที่เป็นลูกศิษย์ของแต่ละฝ่ายมาราบนมัสการ จะมาราบนมัสการ ท่านพระอาจารย์เสาร์หรือมาราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น ต่างจะต้องถามถึงความสุขทุกข์ ของกันและกันก่อนเรื่องอื่น ๆ จากนั้นก็บอกกับพระที่มาราบว่า “คิดถึงท่านพระอาจารย์ .....” และฝากความเคารพคิดถึงไปกับพระลูกศิษย์ที่มาราบเยี่ยมตามสมควรแก่ “อาวุโส กันเด” ทุก ๆ ครั้งที่มีพระมาราบพระอาจารย์ทั้งสองแต่ละองค์

ท่านมีความเคารพในคุณธรรมของกันและกันมาก ไม่ว่าจะอยู่ใกล้หรืออยู่ไกล เวลาพระอาจารย์ทั้งสององค์ใดองค์หนึ่งพูดปรารภถึงกันและกันให้บรรดาลูกศิษย์ฟัง จะมีแต่คำที่เต็มไปด้วยความเคารพและความยกยอสรรเสริญโดยถ่ายเดียว ไม่เคยมีแม้คำเชิงตำหนิแฝงขึ้นมาบ้างเลย

ท่านพระอาจารย์มั่นเล่าให้ฟังว่า ที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้ท่านว่า จิตท่านเป็นจิตที่โลด โผนมาก รู้อะไรขึ้นมาแต่ละครั้งมันไม่พอทีเดียว เดี่ยวจะเหาะเหินเดินฟ้า เดี่ยวจะดำดิน เดี่ยวจะดำน้ำข้ามทะเลนั้น ท่านว่าเป็นความจริงดังที่ท่านพระอาจารย์เสาร์ตำหนิ เพราะจิตท่านเป็นเช่นนั้นจริง ๆ เวลาธรรมสงบลงแต่ละครั้ง แม้แต่ขั้นเริ่มแรกบำเพ็ญยังออกเที่ยวรู้เห็นอะไรต่าง ๆ ทั้งที่ท่านไม่เคยคาดฝันว่าจะเป็นได้เช่นนั้น เช่น ออกรู้เห็นคนตายต่อหน้าและเพ่งพิจารณาจนคนตายนั้นกลายเป็นวงแก้ว และเกิดความรู้ความเห็นแตกแขนงออกไปไม่มีสิ้นสุด ดังที่เขียนไว้ในเบื้องต้น เวลาปฏิบัติที่เข้าใจว่าถูกทางแล้ว ขณะที่จิตรวมสงบตัวลงก็ยิ่งอดจะออกรู้อะไรต่าง ๆ มิได้ บางทีตัวเหาะลอยขึ้นไปบนอากาศและเที่ยวชมสวรรค์วิมาน กว่าจะลงมาก็กินเวลาหลายชั่วโมง และมุดลงไปใต้ดินค้นดูนรกหลุมต่าง ๆ และปลงธรรมสังเวชกับพวกสัตว์นรกที่มีกรรมต่าง ๆ กัน เสวยวิบากทุกข์ของตน ๆ อยู่ จนลืมเวล่ำเวลาไปก็มี เพราะเวลานั้นยังไม่แน่ว่าจะเป็นความจริงเพียงไร เรื่องท่านองนี้ท่านว่าจะพิจารณาต่อเมื่อจิตมีความชำนาญแล้ว จึงจะรู้เหตุผลผิด-ถูก ดี-ชั่วได้อย่างชัดเจนและอย่างแม่นยำ พอผลอนิตขณะที่จิตรวมลงและพักอยู่ ก็มีทางออกไปรู้กับสิ่งภายนอกอีกจนได้ แม้เวลาที่มีความชำนาญและรู้วิธีปฏิบัติได้ดีพอสมควรแล้ว ถ้าปล่อยให้ออกรู้อะไรต่าง ๆ จิตย่อมจะออกรู้อย่างรวดเร็ว

ระยะเริ่มแรกที่ท่านยังไม่เข้าใจและชำนาญต่อการเข้าออกของจิต ซึ่งมีนิสัยชอบออกรู้อะไรต่าง ๆ นั้น ท่านเล่าว่า เวลาบังคับจิตให้พิจารณาลงในร่างกายส่วนล่าง แทนที่จิตจะรู้อะไรไปตามร่างกายส่วนต่าง ๆ จนถึงพื้นเท้า แต่จิตกลับพุ่งตัวลงสู่ร่างกายส่วนต่ำลงไปใต้ดินและทะลุดินลงไปใต้พื้นพิภพ ดังท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าให้จริง ๆ พอรีบจุดย้อนคืนมาสู่กายก็กลับพุ่งขึ้นไปบนอากาศ แล้วเดินจงกรมไป-มาอยู่บนอากาศอย่างสบาย ไม่สนใจว่าจะลงมาสู่ร่างกายเลย ต้องใช้สติบังคับอย่างเข้มแข็งถึงจะยอมลงมาเข้าสู่ร่างกายและทำงานตามคำสั่ง การรวมสงบตัวลงในระยะนั้นก็รวมลงอย่างรวดเร็วเหมือนคนตกเหวตกบ่อจนสติตามไม่ทัน และอยู่ได้เพียงขณะเดียวก็นอนออกมาขึ้นอุปจาระแล้วออกรู้อะไรต่าง ๆ ไม่มีประมาณ รู้สึกรำคาญต่อความรู้ความเห็นของจิตประเภทนี้อย่างมากมาย

ถ้าจะบังคับไม่ให้ออกและไม่ให้รู้ก็ไม่มีอุปายปัญญาจะบังคับได้ เพราะจิตมีความรวดเร็วเกินกว่าสติปัญญาจะตามรู้ทัน จึงทำให้หนักใจและกระวนกระวายในบางครั้ง แบบคิดไม่ออกบอก

ใครไม่ได้เพราะเป็นเรื่องภายใน ต้องใช้การทดสอบด้วยสติปัญญาอย่างเข้มงวดกวาดขัน กว่าจจะรู้วิธีปฏิบัติต่อจิตดวงผาดโผนในการออกรู้อื่นต่าง ๆ ไม่มีประมาณนี้ ก็นับว่าเป็นทุกข์เอาการอยู่ แต่เวลารู้วิธีปฏิบัติรักษาแล้ว รู้สึกว่าคล่องแคล่วว่องไว และได้ผลกว้างขวางทั้งรวดเร็วทันใจต่อภายในภายนอก เวลามีสติปัญญารู้เท่าทันจนกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว จิตดวงนี้จึงกลายเป็นแก้วสารพัดนึกขึ้นมา เพราะทันกับเหตุการณ์ที่เกิดกับตนไม่มีขอบเขต

พระอาจารย์มั่นท่านมีนิสัยของอาจกล้าหาญและฉลาดแหลมคม อุบายวิธีฝึกกรรมฐานก็ผิดกับผู้อื่นอยู่มาก ยกที่จะยึดได้ตามแบบฉบับของท่านจริง ๆ ผู้เขียนอยากจะพูดให้สมใจที่เฝ้าดูท่านตลอดมาว่า ท่านเป็นนิสัยอาชาไนย ใจว่องไวและผาดโผน การฝึกกรรมฐานก็เด็ดเดี่ยว เฉียบขาดเท่าเทียมกัน อุบายฝึกกรรมฐานมีชนิดแปลก ๆ แยกกาย ทั้งวิธีชู้เชิญและปลอบโยนตามเหตุการณ์ที่ควรแก้จิตดวงมีเขว่วนเร็วแกมพยศ ซึ่งคอยแต่ว่าจะนำเรื่องเข้ามาทับถมโจมตีเจ้าของอยู่ทุกขณะที่เผลอตัว

ท่านเล่าว่า เรื่องที่ทำให้ท่านได้รับความลำบากหนักใจเหล่านี้ เพราะไม่มีผู้คอยให้อุบายแนะนำนั่นเอง พยายามตะเกียกตะกายปลุกปล้ำจิตดวงพยศโดยลำพังคนเดียว แบบเอาหัวชนภูเขา ทั้งลูกเอาเลย ไม่มีอุบายต่าง ๆ ที่แนบใจมาจากครูอาจารย์บ้างเลย พอเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนเหมือนผู้อื่นท่านทำกัน ทั้งนี้ท่านพูดเพื่อตักเตือนบรรดาลูกศิษย์ที่มารับการศึกษาจากท่านไม่ให้ประมาทอนใจ เวลาเกิดอะไรขึ้นมาจากสมาธิภาวนาท่านจะได้ช่วยชี้แจง ไม่ต้องเสียเวลาไปนานดังที่ท่านเคยเป็นมาแล้ว

เวลาท่านออกปฏิบัติเบื้องต้น ท่านว่าท่านไปทางจังหวัดนครพนมและข้ามไปเที่ยวทางฝั่งแม่น้ำโขง บำเพ็ญสมณธรรมอยู่แถบท่าแขก ตามป่าและภูเขา ท่านได้รับความสงบสุขทางใจมาก พอควรในป่าและภูเขาด้านนั้น ท่านเล่าว่า มีสัตว์เสือชุกชุมมาก เฉพาะเสือทางฝั่งโน้นรู้สึกดุร้ายกว่าเสือทางเมืองไทยเรามากเป็นพิเศษ เนื่องจากเสือทางฝั่งโน้นเคยดักชุกกัดกินคนญวนอยู่เสมอมิได้ขาด มีข่าวอยู่บ่อย ๆ แต่คนญวนไม่ค่อยกลัวเสือมากเหมือนคนลาวและคนไทยเรานัก และไม่คอยเข็ดหลาบและกลัวเสืออยู่นานทั้ง ๆ ที่เคยเห็นเสือกัดและกินคนอยู่เสมอ และเห็นมันโหดมากัดเอาเพื่อนที่ไปป่าด้วยกันไปกินต่อหน้าต่อตาอย่างวันนี้ แต่พอวันหลังคนญวนยังกล้าพากันเข้าไปป่าที่มีเสือชุมเพื่อหาอยู่หากินได้อีกอย่างธรรมดา ไม่ตื่นเต้นตกใจกลัวและเล่าลือกันเหมือนคนลาวและคนไทยเรา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความเคยชินของเขาก็เป็นได้

ท่านเล่าว่า คนญวนนี้แปลกอยู่อย่างหนึ่ง เวลาเห็นเสือโหดมากัดเพื่อนที่ไปด้วยกันหลายคนไปกินก็ไม่มีใครที่จะช่วยเหลือกันด้วยวิธีต่าง ๆ บ้างเลย ต่างคนต่างวิ่งหนีเอาตัวรอด ไม่สนใจในการช่วยเหลือ เวลาไปนอนค้างคืนในป่าหลายคนด้วยกัน ตกกลางคืนถูกเสือโหดมากัดและคาบเอาเพื่อนคนใดคนหนึ่งไปกิน พวกที่นอนอยู่ด้วยกันได้ยินเสียงตกใจตื่นขึ้น เห็นเหตุการณ์แล้วต่างก็วิ่งหนีไปหาที่นอนใหม่ซึ่งอยู่ใกล้กับบริเวณนั่นเอง ความรู้สึกเขาเหมือนเด็ก ๆ ในเรื่องเช่นนี้ไม่มีความคิดอ่านใด ๆ ที่แยกคางไปก่อนเลย ทำเหมือนเสือโคร่งใหญ่ทั้งตัวที่เคยกินคนมาแล้วอย่างชำนาญไม่มีหุไม่มีตาและไม่มีหัวใจเอาเลย

เรื่องคนพรรค์นี้ ผู้เขียนเองก็พอรู้เรื่องที่เขากลัวเสือมาบ้างพอควร คือเวลาเขามาพักอาศัยในบ้านเมืองเราที่เป็นป่ารกชัฏและมีสัตว์เสือชุกชุม เวลาเขาพากันไปนอนค้างคืนเลี้ยวไม้

อยู่ในป่าลึก ซึ่งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านมากและมีเสือชุม เขาไม่เห็นแสดงอาการหวาดกลัวบ้างเลย แม้เขาจะนอนอยู่ด้วยกันหลายคนหรือคนเดียว เขาก็นอนได้อย่างสบายไม่กลัวอะไร ถ้าเขาต้องการจะเข้ามาในหมู่บ้านเวลาค่ำคืนเขาก็มาได้ ไม่ต้องหาเพื่อนฝูงมาด้วย อยากรู้กลับไปที่พัก เวลาใดก็กลับไปได้ เวลาถูกถามว่าไม่กลัวเสือบ้างหรือ? เขาก็ตอบว่าไม่กลัว เพราะเสือเมืองไทยไม่กินคนและยิงก๊วคนด้วยซ้ำ ไม่เหมือนเสือเมืองเขาซึ่งมีแต่ตัวใหญ่ ๆ และชอบกินคนแทบทั้งนั้น

เมืองเขาบางแห่งเวลาเข้าป่าต้องทำคอกนอนเหมือนคอกหมู ไม่เช่นนั้นเสือมาเอาไปกินไม่ได้กลับบ้าน แม้บางหมู่บ้านที่เสือชุมมาก เวลากลางคืนผู้คนออกมานอกบ้านเรือนไม่ได้ เสือโดดมาเอาไปกินเลยไม่มีเหลือ เขายังกล่าวให้เราอีกด้วยว่า คนไทยซึ่ก๊วมาก จะไปป่าก็แห่แห่กัน ไปไม่กล้าไปคนเดียว ที่ท่านพระอาจารย์มั่นว่าคนญวนไม่ค่อยกลัวเสือนั้นคงจะเป็นในท่านองนี้ก็ได้ เวลาท่านไปพักอยู่ที่นั่นก็ไม่ค่อยเห็นเสือมารบกวน เห็นแต่รอยมันเดินผ่านไปมาและส่งเสียงร้องครางไปตามภาษาของสัตว์ที่มีปาก และร้องครวญครางได้เท่านั้นในบางคืน แต่เขาร้อง มิได้คำรามให้เรากลัวหรือแสดงท่าทางจะกัดกินเป็นอาหาร

เฉพาะองค์ท่านเองรู้สึกจะไม่ค่อยสนใจกับความกลัวสัตว์เสืออะไร มากไปกว่าความกลัวจะไม่หลุดพ้นจากกองทุกข์ ถึงบรมสุขคือพระนิพพานในชาตินี้ ทั้งนี้ทราบจากท่านเล่าถึงการข้ามไปฝั่งแม่น้ำโขงปากโน้นและข้ามมาฝั่งปากนี้ เพื่อการบำเพ็ญเพียรอย่างเอาจริงเอาจัง ทำให้เห็นว่าท่านถือเป็นธรรมดาในการไป-มา เพราะไม่เห็นท่านนำเรื่องความกลัวของท่านมาเล่าให้ฟัง ถ้าเป็นผู้เขียนไปเจอเอาที่เช่นนั้นเข้าบ้าง น่ากลัวชาวบ้านแถบนั้นจะพากันกลายเป็นตำรวจรักษาพระธาตุชี้ซลาดไม่เป็นทำกันทั้งบ้านโดยไม่ต้องสงสัย เพียงได้ยินเสียงเสือกระหึ่มในบางครั้งยังชักใจไม่ดี เดินจงกรมก็ยังถอยหน้าถอยหลังก้าวขาไม่ค่อยออก และเดินไม่ถึงที่สุดทางจงกรมอยู่แล้วเมื่อไปเจอเอาเรื่องดังที่วานั้น จึงน่ากลัวธรรมดาแตกมากกว่าสิ่งอื่น ๆ จะแตก เพราะนับแต่วันรู้ความมา พ่อแม่และชาวบ้านก็เคยพูดกันทั่วแผ่นดินว่าเสือเป็นสัตว์ดุร้าย ซึ่งเป็นเรื่องฝังใจจนถอนไม่ขึ้นตลอดมา จะไม่ให้กลัวนั้นสำหรับผู้เขียนจึงเป็นไปได้เอาเลย และยอมสารภาพตลอดไปไม่มีทางต่อสู้

พระอาจารย์มั่นท่านได้เที่ยวจาริกไปตามจังหวัดต่าง ๆ มีนครพนม เป็นต้น ทางภาคอีสานนานพอสมควรสมยอมออกปฏิบัติเบื้องต้น จนจิตมีกำลังพอต้านทานอารมณ์ภายในที่เคยขาดโผนมาประจําใจและอารมณ์ภายนอกได้บ้างแล้ว ก็เที่ยวจาริกลงไปทางภาคกลาง จำพรรษาที่วัดปทุมวัน พระนครฯ ระยะเวลาที่จำพรรษาอยู่วัดปทุมวันก็ได้พยายามมาศึกษาอบรมอุบายปัญญาเพิ่มเติมกับท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท) ที่วัดบรมนิวาสมิได้ขาด

พอออกพรรษาแล้ว ท่านก็ออกเที่ยวจาริกไปทางจังหวัดลพบุรี พักอยู่ถ้ำไผ่ขวาง เขาพระงามบ้าง ถ้ำสิงโตบ้าง ขณะที่พักอยู่ได้มีโอกาสเร่งความเพียรเต็มกำลังไม่ขาดวรรคขาดตอน ใจรู้สึกมีความอาจหาญต่อตนเองและมีสิ่งเกี่ยวข้องต่าง ๆ ไม่พรั่นพริ่งอย่างง่ายตาย สมธาก็มั่นคง อุบายปัญญาเกิดขึ้นเรื่อย ๆ มองเห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นอรรถเป็นธรรมไปโดยลำดับ เวลามีโอกาสก็เข้าไปกราบนมัสการและเล่าธรรมะถวาย และเรียนถามปัญหาข้อข้องใจเกี่ยวกับอุบายปัญญากับท่านเจ้าคุณอุบาลี วัดบรมนิวาส ท่านก็ได้รับอธิบายวิธีพิจารณาปัญญาเพิ่มเติมให้จนเป็นที่พอใจ แล้วกราบลาท่านไปเที่ยววิเวกทางถ้ำสาริกา เขาใหญ่ จังหวัดนครนายก

ท่านเล่าว่า เวลาพักอยู่ถ้ำสาริกา ๓ ปี ได้ประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ หลายประการทั้งภายในและภายนอก แทบตลอดเวลาที่พักอยู่ จนเป็นที่สะดุดและฝังใจตลอดมา คือ ขณะที่ท่านไปถึงหมู่บ้าน ถ้าจำไม่ผิดชื่อว่า “บ้านกล้วย” ที่อยู่ใกล้กับถ้ำมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ พอโคจรบิดพบาตถึงสะดวก ท่านขอวานให้ชาวบ้านนั้นไปส่งที่ถ้ำดังกล่าว เพราะไม่เคยไปไม่รู้หนทาง ชาวบ้านก็เล่าเรื่องฤทธิ์เดชต่าง ๆ ของถ้ำนั้นให้ท่านฟังว่า เป็นถ้ำที่สำคัญอยู่มาก พระไม่ตีจริง ๆ ไปอยู่ไม่ได้ ต้องเกิดเจ็บป่วยต่าง ๆ และตายกันแทบไม่มีเหลือหลงมา เพราะถ้ำนี้มีผีหลวงรูปร่างใหญ่และมีฤทธิ์มากรักษาอยู่ ผีตัวนี้ดุร้ายมาก ไม่เลือกพระเลือกใคร ถ้าไปอยู่ถ้ำนั้นต้องมีอันเป็นไปอย่างคาดไม่ถึงถึงและตายกันจริง ๆ ยิ่งพระองค์ใดที่ทอดตัวว่ามีวิชาอาคมขลัง ๆ เก่ง ๆ ไม่กลัวผีแล้ว ผียิ่งชอบทดลอง พระองค์นั้นต้องเกิดเจ็บขึ้นอย่างกะทันหัน และตายเร็วกว่าปกติธรรมดาที่ควรจะเป็น ชาวบ้านพร้อมกันนิมนต์วิงวอนไม่ยอมให้ท่านขึ้นไปอยู่ เพราะกลัวท่านจะตายเหมือนพระทั้งหลายที่เคยเป็นมาแล้ว

ท่านสงสัยจึงถามเขาว่า ที่ว่าถ้ำมีฤทธิ์เดชต่าง ๆ และมีผีใหญ่ดูนั้นมันเป็นอย่างไร อาตมาอยากทราบบ้าง เขาบอกกับท่านว่าเวลาพระหรือฆราวาสขึ้นไปพักถ้ำนั้น โดยมากเพียงคืนแรกก็เริ่มเห็นฤทธิ์บ้างแล้ว คือเวลานอนหลับไปจะต้องมีการละเมอเพื่อฝันไปต่าง ๆ โดยมีผีรูปร่างดำใหญ่โตและสูงมากมาหา และจะเอาตัวไปบ้าง จะมาฆ่าบ้าง โดยบอกว่าเขาเป็นผู้รักษาถ้ำนี้มานานแล้วและเป็นผู้มีอำนาจแต่ผู้เดียวในเขตแขวงนั้น ไม่ยอมให้ใครมารุกลักลักร้ายได้ เขาต้องปราบปรามหรือกำจัดให้เห็นฤทธิ์ทันที ไม่ยอมให้ใครมีอำนาจเก่งกาจยิ่งกว่าเขาไปได้ นอกจากผู้มีศีลธรรมอันดีงามและมีเมตตาจิตคิดเพื่อแผ่กุศลแก่บรรดาสัตว์ ไม่เป็นผู้คับแคบใจดำและต่ำทรามทางความประพฤติเท่านั้น เขาถึงจะยินยอมให้อยู่ได้ และเขาจะให้ความอารักขาด้วยดี พร้อมทั้งความเคารพรักและนับถือดังนี้

ส่วนพระโดยมากที่ไปอยู่กันไม่ค่อยมีความสุขและอยู่ไม่ได้นาน ต้องรีบลงมา หรือต้องตาย เท่าที่เห็นมากก็เป็นทำนองนี้จริง ๆ ใครไปอยู่ไม่ค่อยจะได้ เพียงคืนเดียวหรือสองคืนก็เห็นรีบลงมาด้วยท่าทางที่น่ากลัวหรือตัวสั่นแทบไม่มีสติอยู่กับตัว และพูดเรื่องผีออกมาโดยที่ยังไม่มีใครถามเลย แล้วก็รีบหนีไปด้วยความกลัวและเข็ดหลาบ ไม่คิดว่าจะกลับคืนมาถ้ำนี้อีกได้เลย ยิ่งกว่านั้น ขึ้นไปแล้วก็อยู่ที่นั่นเลย ไม่มีวันกลับลงมาเห็นหน้ามนุษย์มนานอีกต่อไปเลยท่าน ฉะนั้นจึงไม่อยากให้ท่านขึ้นไป กลัวว่าจะอยู่ที่นั่นเลย

ท่านพระอาจารย์จึงถามว่า ที่ว่าขึ้นไปอยู่เลยไม่ลงมาเห็นหน้ามนุษย์นั้นขึ้นไปอย่างไรกันถึงไม่ยอมลงมา เขาบอกว่าตายเลยท่าน จึงไม่มีทางที่จะลงมาได้ เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็มีพระมาตายอยู่ในถ้ำนี้ตั้ง ๔ องค์ ล้วนมีแต่พระองค์เก่ง ๆ ทั้งนี้ เท่าที่พวกกระผมทราบจากพระท่านพูดให้ฟังว่าเรื่องผีท่านบอกว่าไม่กลัว เพราะท่านมีคาถากันผีและปราบผี ตลอดคาถาอื่น ๆ อีกเยอะเยอะ ผีเข้าไม่ถึงท่าน เมื่อชาวบ้านบอกเรื่องราวของถ้ำและผีดูให้ท่านฟัง เพราะไม่อยากให้ท่านขึ้นไป แต่ท่านกลับบอกว่าไม่กลัว และให้ญาติโยมพาท่านส่งขึ้นไปถ้ำ ชาวบ้านจำต้องไปส่งท่านไปอยู่ที่นั่น เมื่อไปอยู่แล้วทำให้เป็นต่าง ๆ มีเจ็บไข้บ้าง ปวดศีรษะบ้าง เจ็บท้องขึ้นมาอย่างสด ๆ ร้อน ๆ บ้างเวลานอนหลับเกิดละเมอเพื่อฝันไปว่ามีคนจะมาเอาตัวไปบ้าง จะมาฆ่าบ้าง

แม้พระที่ขึ้นไปอยู่ในถ้ำนั้นมิได้ไปพร้อมกัน ต่างองค์ต่างไปคนละวันก็ตาม แต่อาการที่เป็นขึ้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน บางองค์ก็ตายอยู่ในถ้ำนั้น บางองค์ก็รับลงจากถ้ำหนีไป พระที่มาตายอยู่ในถ้ำนี้ ๔ องค์ ในระยะเวลาไม่ห่างกันเลย แต่ท่านจะตายด้วยผีดูดหรือตายด้วยอะไร ทางชาวบ้านก็ไม่ทราบได้ แต่เท่าที่เคยสังเกตมาถ้ำนี้รู้สึกแรงมากอยู่ และเคยเป็นมาอย่างนี้เสมอมา ชาวบ้านแถบนี้ก็กลัวกันไม่กล้าไปทะเล่สิ่งอวตติแต่ไหนแต่ไรมา กลัวจะถูกหลอกหลอนลงมาโดยอาการ ร่อแร่บ้าง โดยเป็นศพที่ตายแล้วบ้าง ท่านถามชาวบ้านว่า เหตุการณ์ดังที่ว่า นี้เคยมีมาบ้างแล้ว หรือ เขาเรียนท่านว่า เคยมีจนชาวบ้านทราบอย่างฝังใจและกลัวกันทั้งบ้าน ทั้งรีบบอกกับพระหรือใคร ๆ ที่มาถ้ำนี้เพื่อต้องการของดี เช่น เหล็กไหลหรือพระศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ ซึ่งอาจมีหรือไม่มีก็ตาม แต่บางคนก็ชอบประกาศโฆษณาว่ามี ดังนั้น จึงมักมีพระและคนที่ชอบทางนี้มากันเสมอ แต่ก็ไม่เห็นได้อะไรติดตัวไป นอกจากตายหรือรอดตายไปเท่านั้น เฉพาะชาวบ้านนี้ไม่ปรากฏว่ามีใครเคยไปเห็นเหล็กไหลหรือของดีอย่างอื่น ๆ ในถ้ำนี้เลย เรื่องก็เป็นดังที่เล่ามานี้ จึงไม่อยากให้ท่านขึ้นไป กลัวจะไม่ปลอดภัยดังที่เห็น ๆ มา

พอชาวบ้านเล่าเรื่องจบลง ท่านพระอาจารย์ยังไม่หายสงสัยในความอยากไปชมถ้ำนั้น ท่านอยากขึ้นไปทดลองดู จะเป็นจะตายอย่างไรก็ขอให้ทราบด้วยตนเองจะเป็นที่แน่ใจกว่าคำบอกเล่า แม้เขาจะเล่าเรื่องผีซึ่งเป็นที่น่ากลัวให้ฟังก็ตาม แต่ใจท่านมิได้มีความสะดุ้งหวาดเสียวไปตาม แม้นิดหนึ่งเลย ยิ่งเห็นเป็นเครื่องเตือนสติให้ได้ข้อคิดมากมายยิ่งขึ้น และมีความอาจหาญที่จะเผชิญต่อเหตุการณ์อยู่ทุกขณะจิต สมกับเป็นผู้มุ่งแสวงหาความจริงอย่างแท้จริง ท่านจึงพูดกับชาวบ้านเป็นเชิงถ่อมตนว่า เรื่องนี้เป็นที่น่ากลัวจริง ๆ แต่อาตมาคิดอยากไปชมถ้ำสักชั่วระยะหนึ่ง หากเห็นท่าไม่ดีจะรีบลงมา จึงขอความกรุณาโยมไปส่งอาตมาขึ้นไปอยู่ถ้ำนี้สักพักหนึ่งเถิด เพราะยังไม่หายสงสัยที่อยากชมถ้ำนี้มานานแล้ว ฝ่ายชาวบ้านก็พากันตามส่งท่านขึ้นถ้ำตามความประสงค์

เวลาท่านพักอยู่ในถ้ำนี้ มีรู้อะไรแปลก ๆ หลายอย่าง

ขณะที่พักอยู่ในถ้ำนั้น ในระยะแรก ๆ รู้สึกว่าธาตุชั้นทุกส่วนปกติดี จิตใจก็สงบเยือกเย็น เพราะเจียบสงัดมาก ไม่มีอะไรมาพลุกพล่านก่อกวน นอกจากเสียงสัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ ที่พากันเที่ยวหากินตามภาษาเขาเท่านั้น ท่านรู้สึกเย็นกายเย็นใจใน ๒-๓ คืนแรก พอคืนต่อไป โรคเจ็บท้องที่เคยเป็นมาประจำชั้นนี้ก็ชักจะกำเริบ และมีอาการรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ จนถึงชั้นหนักมาก บางครั้งเวลาไปส้วมถึงกับถ่ายเป็นเลือดออกมาอย่างสด ๆ ร้อน ๆ ก็มี ฉันทะไรเข้าแล้วไม่ยอมย่อยเอาเลย เข้าไปอย่างไรก็ส้วมออกมาอย่างนั้น ทำให้ท่านคิดวิตกถึงคำพูดของชาวบ้านที่ว่า มีพระมาตายที่นี้ ๔ องค์ เราอาจเป็นองค์ที่ ๕ ก็ได้ ถ้าไม่หาย

เวลามีโยมขึ้นไปถ้ำตอนเช้า ท่านก็พาโยมไปเที่ยวหาหาที่เคยได้ผลมาแล้ว มาตัมฉันบ้าง ผงใส่น้ำฉันบ้าง เท่าที่ทราบเป็นยาประเภทรากไม้แก่นไม้ แต่ฉันยาประเภทใดลงไปก็ไม่ปรากฏว่าได้ผล โรคนี้วันรุ่งขึ้นทุกวัน กำลังกายก็อ่อนเพลียมาก กำลังใจก็ปรากฏว่าลดลงผิดปกติ แม้ไม่มากก็พอให้ทราบได้อย่างชัดเจน ขณะที่นั่งฉันยาได้นี้ก็วิตกขึ้นมาเป็นเชิงเตือนตนให้ได้สติ และปลุกใจให้กลับมีกำลังเข้มแข็งขึ้นมาว่า ยาที่เราฉันอยู่ขณะนี้ ถ้าเป็นยาช่วยระงับโรคได้จริง ก็ควร จะเห็นผลบ้างแม้ไม่มาก เพราะฉันยามาหลายเวลาแล้ว แต่โรคก็วันกำเริบ หากยามีทางระงับ ได้บ้างทำไมโรคจึงไม่สงบ เห็นทำยานี้จะมีใช้ยาเพื่อระงับบำบัดโรคเหมือนแต่ก่อนเสียกรรมัง แต่ อาจเป็นยาประเภทช่วยส่งเสริมโรคให้กำเริบแน่นอนสำหรับคราวนี้ โรคจึงวันกำเริบขึ้นเป็น ลำดับ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะพยายามฉันไปเพื่อประโยชน์อะไร

พอได้สติจากความวิตกวิจารณ์ที่ผุดขึ้นมาในขณะนั้นแล้ว ท่านก็ตัดสินใจและบอกกับ ตัวเองทันทีว่า นับแต่บัดนี้เป็นต้นไป เราจะระงับโรคพรรคนี้ด้วยยาคือธรรมโอสธเท่านั้น จะหายก็ หาย จะตายก็ตาย เมื่อสุดกำลังความสามารถในการเยียวยาทุกวิถีทางแล้ว ยาที่เคยนำมารักษานั้น จะจดไว้จนกว่าโรคนี้จะหายด้วยธรรมโอสธ หรือจนกว่าจะตายในถ้ำนี้ จะยังไม่ฉันยาชนิดใด ๆ ใน ระยะเวลา นี้ แล้วก็เตือนตนว่า เราจะเป็นพระทั้งองค์ที่ได้ปฏิบัติบำเพ็ญทางใจมาพอสมควรจนเห็นผล และแน่วใจต่อทางดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพานมาเป็นลำดับ ซึ่งควรถือเป็นหลักยึดของใจได้ พอประมาณอยู่แล้ว ทำไมจะชี้ขาดอ่อนแอในเวลาเกิดทุกขเวทนาเพียงเท่านี้ ก็เพียงทุกข์เกิดขึ้น เพราะโรคเป็นสาเหตุเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เรายังสู้ไม่ไหว กลายเป็นผู้อ่อนแอ กลายเป็นผู้พ่ายแพ้อย่างยับเยินเสียแต่บัดนี้แล้ว เมื่อถึงคราวจวนตัวจะชิงชัยเพื่อเอาแพ้อาชนะกันจริง ๆ คือ เวลา ชันธจะแตก ธาตุจะสลาย ทุกข์ยิ่งจะโหมกันมาทับธาตุชันธและจิตใจจนไม่มีที่ปลงวาง เราจะเอา กำลังจากที่ไหนมาต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดไปได้โดยสุคติ ไม่เสียท่าเสียทีในสงครามล้างชันธเล่า?

พอท่านทำความเข้าใจกับตนเองอย่างแน่วใจและมั่นใจแล้ว ก็หยุดจากฉันยาในเวลานั้น ทันที และเริ่มทำสมาธิภาวนา เพื่อเป็นโอสธบำบัดบรรเทาจิตใจและธาตุชันธต่อไปอย่างหนักแน่น ทอดความอาลัยเสียตายในชีวิตธาตุชันธ ปล่อยให้ไปไปตามคติธรรมตา ทำหน้าที่ทำหั้นจิตดวง ไม่เคยตาย แต่มีความตายประจักษ์สยลงไปอย่างเต็มกำลังสติปัญญาศรัทธาความเพียรที่เคยอบรม มา โดยมีได้สนใจคำนึงต่อโรคที่กำลังกำเริบอยู่ภายในว่าจะหายหรือจะตายไปขณะใดในเวลานั้น หยั่งสติปัญญาลงในทุกขเวทนา แยกแยะส่วนต่าง ๆ ของธาตุชันธออกพิจารณาด้วยปัญญาไม่ ลดละ คือ ยกทั้งส่วนรูปรูปร่าง ทั้งส่วนเวทนา คือ ทุกข์ภายใน ทั้งส่วนสัญญา ที่หมายกายส่วนต่าง ๆ ว่าเป็นทุกข์ ทั้งส่วนสังขารตัวปรุงแต่งว่าส่วนนี้เป็นทุกข์ ส่วนนั้นเป็นทุกข์ ขึ้นสู่เป้าหมายแห่งการ พิจารณาของสติปัญญาผู้ดำเนินงาน ทำการขุดค้นคลี่คลายอย่างไม่หยุดยั้ง แต่เวลาพลบค่ำถึงเที่ยง ค่ำ คือ ๒๔.๐๐ นาฬิกา จึงลงเอยกันได้ จิตมีกำลังขึ้นมาอย่างประจักษ์ สามารถคลี่คลายธาตุชันธ จนรู้แจ้งตลอดทั่วถึงทุกขเวทนาที่กำลังกำเริบขึ้นอย่างเต็มที่จากโรคในท้อง โรคก็ระงับดับลงอย่าง สนิท จิตรวมลงถึงที่ในขณะนั้น

ขณะนั้นโรคก็ดับ ทุกข์ก็ดับ ความฟุ้งซ่านของใจก็ดับ พอจิตรวมสงบลงถึงที่แล้ว ถอน ออกมาชั้นอุปจารสมาธิแล้ว จิตสว่างออกไปนอกร่าง ปรากฏเห็นบุรุษผู้หนึ่งมีร่างใหญ่ดำและสูง มากราว ๑๐ เมตร ถือตะบองเหล็กใหญ่เท่าขา ยาวราว ๒ วา เดินเข้ามาหา และบอกกับท่านว่า

“จะทุบตีท่านให้จมลงไปในดิน ถ้าไม่หนีจะฆ่าให้ตายในบัดเดี๋ยวจึง” ตามที่ผีบอกกับท่านว่า “ตะบองเหล็กที่เขาแบกอยู่บนบ่า นั้น ตีข้างสารใหญ่ตัวหนึ่งเพียงคนเดียวเท่านั้น ข้างสารต้องจมลงไปในดินแบบจมมิดเลย โดยไม่ต้องตีซ้ำอีก” ท่านกำหนดจิตตามผีร่างยักษ์นั้นว่า “จะมาตีและฆ่าอาตมาทำไม อาตมามีความผิดอะไรบ้างถึงจะต้องถูกตีถูกฆ่าเล่า? การมาอยู่ที่นี่มิได้มากดขี่ข่มเหงหรือเบียดเบียนใครให้เดือดร้อน พอจะถูกใส่กรรมทำโทษถึงขนาดตีและฆ่าให้ถึงตายเช่นนี้”

เขابอกว่า เขาเป็นผู้มีอำนาจรักษาภูเขาลูกนี้มานานแล้ว ไม่ยอมให้ใครมาอยู่ครองอำนาจเหนือตนไปได้ ต้องปราบปรามและกำจัดทันที ท่านตอบว่า “ก็อาตมามีได้มาครองอำนาจบนหัวใจใคร นอกไปจากมาปฏิบัติบำเพ็ญศีลธรรมอันดีงามเพื่อครองอำนาจเหนือกิเลสบาปธรรมบนหัวใจตนเท่านั้น จึงไม่สมควรอย่างยิ่งที่ท่านจะมาเบียดเบียนและทำลายคนเช่นอาตมา ซึ่งเป็นนักบวชทรงศีล และเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าผู้มีใจบริสุทธิ์ และมีอำนาจในทางเมตตากรอบไตรโลกธาตุ ไม่มีใครเสมอเหมือน”

ท่านซักถามและเทศน์ให้ผีร่างยักษ์ฟังเสียใหญ่ในขณะนั้น ว่า “ถ้าท่านเป็นผู้มีอำนาจเก่งจริงดังที่อวดอ้างแล้ว ท่านมีอำนาจเหนือกรรมและเหนือธรรม อันเป็นกฎใหญ่ปกครองมวลสัตว์ในไตรภพด้วยหรือเปล่า?” เขาตอบว่า “เปล่า” ท่านพูดว่าพระพุทธเจ้าท่านเก่งกล้าสามารถปราบกิเลสตัวที่คอยอวดอำนาจว่าตัวดีตัวเก่งอยู่ภายใน คิดอยากต้อยอยากฆ่าคนอื่นสัตว์อื่นให้หมดสิ้นไปจากใจได้ ส่วนท่านที่ว้าแวงได้คิดปราบกิเลสตัวดังกล่าวให้หมดสิ้นไปบ้างหรือยัง เขาตอบว่า “ยังเลยท่าน” ท่านว่า ถ้ายัง ท่านก็มีอำนาจไปในทางที่ท่านให้เป็นคนมีตนาป่าเถื่อนต่างหาก ซึ่งนับว่าเป็นบาปและเสวยกรรมหนัก แต่ไม่มีอำนาจปราบความชั่วของตัวที่กำลังแผ่ฤทธิ์แก่ผู้อื่นอยู่โดยไม่รู้สึกรู้ตัวว่าเป็นผู้มีอำนาจแบบก่อไฟเผาตัว และต้องจัดว่ากำลังสร้างกรรมอันหนักมาก

มีหนายังจะมาตีฆ่าคนที่ทรงศีลธรรมอันเป็นหัวใจของโลก ถ้าไม่จัดว่าท่านทำกรรมอันเป็นบาปหยาบช้ายิ่งกว่าคนทั้งหลายแล้ว จะจัดว่าท่านทำความดีที่น่าชมเชยที่ตรงไหน อาตมาเป็นผู้ทรงศีล ทรงธรรมมุ่งมาทำประโยชน์แก่ตนและแก่โลก โดยการประพฤติธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจ ท่านยังจะมาทุบตีและสังหาร โดยมิได้คำนึงถึงบาปกรรมที่จะจุตลากท่านลงนรก เสวยกรรมอันเป็นมหันตทุกข์เลย อาตมารู้สึกสงสารท่านยิ่งกว่าจะอาลัยในชีวิตของตัว เพราะท่านหลงอำนาจของตัวจนถึงกับจะเผาตัวเองทั้งเป็นอยู่ขณะนี้แล้ว อำนาจอันใดบ้างที่ท่านว่ามีอยู่ในตัวท่าน อำนาจอันนั้นจะสามารถต้านทานบาปกรรมอันหนัก ที่ท่านกำลังจะก่อขึ้นเผาผลาญตัวอยู่เวลานี้ได้หรือไม่?

ท่านว่าเป็นผู้มีอำนาจอันใหญ่หลวงปกครองอยู่ในเขตเขาเหล่านี้ แต่อำนาจนั้นมีฤทธิ์เดชเหนือกรรมและเหนือธรรมไปได้ไหม ถ้าท่านมีอำนาจและมีฤทธิ์เหนือธรรมแล้ว ท่านก็ทุบตีหรือฆ่าอาตมาได้ สำหรับอาตมาเองไม่กลัวความตาย แม้ท่านไม่ฆ่าอาตมาก็ยังจักต้องตายอยู่โดยดีเมื่อกาลของมันมาถึงแล้ว เพราะโลกนี้เป็นอยู่ของมวลสัตว์ผู้เกิดแล้วต้องตายทั่วหน้ากัน แม้ตัวท่านเองที่กำลังอวดตัวว่าเก่งในความมีอำนาจจนกลายเป็นผู้มีตบอดอยู่ขณะนี้ แต่ท่านก็มิได้เก่งกว่าความตายและกฎแห่งกรรมที่ครอบงำสัตว์โลกไปได้

ขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นชักถาม และเทศน์สั่งสอนบุรุษลึกลับโดยทางสมาธิอยู่นั้น ท่านเล่าว่า เขายืนตัวแข็ง บ่าแบกตะบองเหล็กเครื่องมือสังหารอยู่เหมือนตุ๊กตาไม่กระตุกกระดิก ไม่ขยับเขยื้อนไปไหนมาไหนเลย ถ้าเป็นคนธรรมดาเรา ก็ทั้งอายุทั้งกลัวจนตัวแข็งแทบล้มหายใจ แต่ที่นี่เขาเป็นอมนุษย์พิเศษผู้หนึ่ง จึงไม่ทราบว่าเขามีลมหายใจหรือไม่ แต่อาการทั้งหมดนั้นแสดงให้เห็นชัดว่า เขาทั้งอายุทั้งกลัวท่านพระอาจารย์มั่นจนสุดที่จะอดกลั้นได้ แต่เขาก็อดกลั้นได้อย่างน่าชม

ตอนท่านแสดงธรรมจบลง เขาได้ทิ้งตะบองเหล็กจากบ่าอย่างเห็นโทษ และนฤมิตเปลี่ยนภาพจากร่างของบุรุษลึกลับที่มีกายดำสูงใหญ่ มาเป็นสุภาพบุรุษพุทธมามกะผู้อ่อนโยนนิ่มนวล ด้วยมรรยาทอภัยด้วย แสดงความเคารพคารวะและกล่าวคำขอโทษท่านอาจารย์ แบบบุคคลผู้เห็นโทษสำนึกในบาปอย่างถึงใจ ซึ่งต่อไปนี้เป็นใจความของเขาที่กล่าวตามความสัจจริงต่อท่านพระอาจารย์มั่นว่า

“กระผมรู้สึกแปลกใจและสะดุ้งกลัวท่านแต่เริ่มแรก มองเห็นแสงสว่างที่แปลกและอัศจรรย์มากซึ่งไม่เคยพบเห็นมาก่อน พุ่งจากองค์ท่านมากกระทบตัวกระผม ทำให้อ่อนไปหมดแทบไม่อาจแสดงอาการอย่างใดออกมาได้ อวัยวะทุกส่วนตลอดจิตใจอ่อนเปลี้ยไปตาม ๆ กัน ไม่อาจจะทำอะไรได้ด้วยผลการ เพราะมันอ่อนและนิ่มไปด้วยความซาบซึ่งจับใจในความสว่างนั้น ทั้ง ๆ ที่ไม่ทราบว่ามันคืออะไร เพราะไม่เคยเห็น เท่าที่แสดงกิริยาคำรามว่าจะทุบตีและฆ่ามัน มิได้ออกมาจากใจจริงแม้แต่น้อยเลย แต่แสดงออกตามความรู้สึกที่เคยฝังใจมานานว่า ตัวเป็นผู้มีอำนาจในหมู่มนุษย์ด้วยกันและมีอำนาจในหมู่มนุษย์ที่ไม่มีศีลธรรม ชอบรักบาปหาบความชั่ว ประจានิสัยต่างหาก อำนาจนี้จะทำอะไรให้ใครเมื่อไรก็ได้ตามต้องการ โดยปราศจากการต้านทานขัดขวาง มานะอันนี้แลพาให้ทำเป็นผู้มีอำนาจ แสดงออกพอไม่ให้เสียลวดลาย ทั้ง ๆ ที่กลัวและใจอ่อน ทำไม่ลง และมีได้ปลงใจว่าจะทำ หากเป็นเพียงแสดงออกพอเป็นกิริยาของผู้เคยมีอำนาจเท่านั้น กรรมอันไม่งามใด ๆ ที่แสดงออกให้เป็นของน่าเกลียดในวงนักปราชญ์ที่แสดงต่อท่านวันนี้ ขอได้เมตตาอโหสิกรรมแก่กรรมนั้น ๆ ให้กระผมด้วย อย่าต้องให้รับบาปหาบทุกข์ต่อไปเลย เท่าที่เป็นอยู่เวลานี้ก็มีทุกข์อย่างพอตัวอยู่แล้ว ยิ่งจะเพิ่มทุกข์ให้มากกว่านี้ ก็คงเหลือกำลังที่จะทนต่อไปไหว”

ท่านถามเขาว่า “ท่านเป็นผู้ใหญ่มีอำนาจวาสนามาก กายก็เป็นกายทิพย์ไม่ต้องพาหอบหิวเดินเหินไปมาให้ลำบากเหมือนมนุษย์ การเป็นอยู่หลับนอนก็ไม่ใช่ภาระเหมือนมนุษย์ทั่วโลกที่เป็นกัน แล้วทำไมจึงยังบ่นว่าทุกข์อยู่อีก ถ้าโลกทิพย์ไม่เป็นสุขแล้ว โลกไหนจะเป็นสุขเล่า?” เขาตอบว่า “ถ้าพูดอย่างผิวเผินและเทียบกับกายมนุษย์ที่หยาบ ๆ พวกกายทิพย์อาจมีความสุขมากกว่าพวกมนุษย์จริง เพราะเป็นภูมิที่ละเอียดกว่ากัน แต่ถ้าวัดตามชั้นภูมิแล้ว กายทิพย์ก็ย่อมมีทุกข์ไปตามวิสัยของภูมินั้น ๆ เหมือนกัน” ระหว่างที่ฝึกกับพระสนทนากันในตอนนั้น รู้สึกว่าละเอียดและลึกลับ ยากที่ผู้เขียนจะนำมาลงได้ทุกประโยค จึงขออนุญาตท่านผู้อ่านไว้ด้วยความจงใจ

สุดท้ายแห่งการสนทนาธรรม ท่านว่าบุรุษลึกลับมีความเคารพเลื่อมใสในธรรมเป็นอย่างดี และปฏิบัติจนถึงพระไตรสรณคมน์ กล่าวอ้างท่านพระอาจารย์เป็นสรณะและเป็นองค์พยานด้วย พร้อมทั้งให้ความอารักขาแก่ท่านเป็นอย่างดี และขอมิมนต์ท่านพักอยู่ที่นี้ให้นาน ๆ ถ้า

ตามใจเขาแล้วไม่อยากให้ท่านจากไปสู่ที่อื่นตลอดอายุของท่าน เขาจะเป็นผู้คอยดูแลรักษาท่านทุก อิริยาบถ ไม่ให้มีอะไรมาเบียดเบียนหรือรังแกท่านได้เลย ความจริงแล้วเขามีไข้บรูซีสกลับและมี ร่างกายต่ำสูงใหญ่ดังที่แสดงภาพต่อท่าน แต่เขาเป็นหัวหน้าแห่งรุกขเทวดา ซึ่งมีบริษัทบริวาร มากมายที่อาศัยอยู่ในภูเขาและสถานที่ต่าง ๆ มีเขตอาณาบริเวณกว้างขวางมาก ติดต่อกันหลาย จังหวัด มีนครนายก เป็นต้น

นับแต่ขณะจิตท่านสงบลงและระงับโรคจนหายสนิทไม่ปรากฏเลยประมาณเที่ยงคืน กับที่ รุกขเทวดาเกี่ยวข้องและสนทนารวมกันจนถึงเวลาจากไป และจิตถอนขึ้นมาทีประมาณ ๔.๐๐ นาฬิกา คือ ๑๐ ทุ่ม โรคที่กำลังกำเริบในขณะที่นั่งทำสมาธิภาวนา พอจิตถอนขึ้นมาปรากฏว่า หายไปโดยสิ้นเชิง ไม่ต้องอาศัยยาอื่นใดรักษาอีกต่อไป โรคหายได้เด็ดขาดด้วยธรรมโอสถทาง ภาวนาล้วน ๆ จึงเป็นสิ่งที่อัศจรรย์มากสำหรับท่านในคืนวันนั้น พอจิตถอนขึ้นมาแล้ว ท่านทำ ความเพียรต่อไปมิได้หลับนอนตลอดรุ่ง เมื่อออกจากที่ภาวนาแล้วร่างกายก็ไม่มีอาการอ่อนเพลีย แต่ กลับกระปรี้กระเปร่าขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย

คืนวันนั้นท่านได้เห็นความอัศจรรย์หลายอย่าง คือเห็นอนุภาพแห่งธรรมที่สามารถยัง เทวดาให้หายป่วยและเกิดความเลื่อมใสหนึ่ง จิตรวมสงบเป็นเวลาหลายชั่วโมง และเห็นความ อัศจรรย์ในขณะที่จิตสงบอยู่ตัวอย่างมีความสุขหนึ่ง โรคที่เคยกำเริบอยู่เสมอจนควรเรียกว่าโรค ประเภทเรื้อรังได้หายไปโดยสิ้นเชิงหนึ่ง จิตได้หลักยึดเป็นที่พอใจ หายสงสัยในสิ่งที่เคยเป็นมา หลายชนิดหนึ่ง อาหารที่ฉันลงไปในตอนเช้า แต่วันหลังกลับทำการย่อยตามปกติหนึ่ง ความรู้ แปรลก ๆ ที่ไม่เคยรู้มาก่อนได้ปรากฏขึ้นมากมาย ทั้งประเภทถอดถอนและประเภทประดับความรู้ พิเศษตามวิสัยวาทนาหนึ่ง

ในคืนต่อไป ท่านบำเพ็ญเพียรด้วยความสะดวก และมีความสุขทางใจอย่างบอกไม่ถูก ร่างกายก็เป็นปกติสุข ไม่มีอาการใดก่อควน บางคืนยามดึกสงัดก็ต้อนรับพวกรุกขเทพที่มาจากที่ ต่าง ๆ จำนวนมากมาย โดยมีเทพลึกลับที่เคยทำสงครามวาทะกับท่านอาจารย์ เป็นผู้ประกาศ โฆษณาให้ทราบและเป็นหัวหน้าพามา คืนที่ไม่มีเรื่องมาเกี่ยวข้องท่านก็สนุกบำเพ็ญสมาธิภาวนา

บ่ายวันหนึ่งท่านออกจากที่สมาธิแล้วก็ออกไปนั่งตากอากาศ ห่างจากหน้าถ้ำพอประมาณ ขณะนั้นกำลังรำพึงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงพระเมตตาประทานไว้แก่หมู่ชน รู้สึกว่าเป็นธรรมที่สุขุม ลุ่มลึกมาก ยากที่จะมีผู้สามารถปฏิบัติและไตร่ตรองให้เห็นจริงตามได้ ท่านเกิดความภูมิใจและ อัศจรรย์ในตัวท่านเองขึ้นมา ที่มีวาทนาได้ปฏิบัติและรู้เห็นความอัศจรรย์หลายอย่างจากธรรม แม้ จะยังไม่สมบูรณ์เต็มภูมิที่ไฝฝินมานานก็ตาม แต่ก็ยังจัดว่าอยู่ในขั้นพอกินพอใช้ ไม่ขัดสนจนมุม ในความสุขที่เป็นอยู่และจะเป็นไป ซึ่งตัวเองก็แน่ใจว่าจะถึงแดนแห่งความสมหวังในวันหนึ่ง แน่นนอน ถ้าไม่ตายเสียในระยะกาลที่ควรจะเป็นนี้

ขณะนั้นกำลังสรวลสุขเพลินอยู่ด้วยการพิจารณาธรรม ทั้งฝ่ายมรรคคือทางดำเนิน และ ฝ่ายผลคือความสมหวังเป็นลำดับ จนถึงความดับสนิทแห่งกองทุกข์ภายในใจไม่มีเหลือ พอตีมีลิง ผุ่งใหญ่พากันมาเที่ยวหากินบริเวณหน้าถ้ำนั้น โดยมีหัวหน้ามาก่อนเพื่อน ปล่อยระยะห่างจากฝูง ประมาณ ๑ เส้น พอหัวหน้าลิงมาถึงที่นั้นก็มองเห็นท่านนั่งนิ่ง ๆ อยู่พอดี แต่มิได้หันกลับไป ท่านเอง ก็ได้ขำเลิ่ไปตูลิงตัวนั้นเช่นกัน ประกอบกับลิงตัวนายฝูงนั้นกำลังเกิดความสงสัยในท่านอยู่ว่า

นั่นคืออะไรกันแน่ มันค่อยด้อม ๆ มอง ๆ ท่าน และวิ่งถอยไปถอยมาอยู่บนกิ่งไม้ด้วยความสงสัย และเป็นห่วงเพื่อนฝูงของมันมาก กลัวจะเป็นอันตราย ขณะที่มันสงสัยท่าน ท่านก็ทราบเรื่องของมันพร้อมกับเกิดความสงสัยขึ้นมาในขณะนั้น และแผ่เมตตาจิตไปยังสิ่งตัวนั้นว่า เราม่าเพ็ญธรรม มิได้มาหาเบียดเบียนและทำร้ายใคร ไม่ต้องกลัวเรา จงพากันหาอยู่หากินตามสบาย แม้จะพากันมาหากินอยู่แถวบริเวณนี้ทุกวันเราก็ไม่ว่าอะไร สักประเดี๋ยวใจ มันวิ่งไปหาพวกของมันซึ่งพอมองเห็นตัวที่กำลังตามหลังกันมา

ท่านเล่าตอนนี้หน้าหัวเราะและน่าสงสารมาก พอมันวิ่งไปถึงพรรคพวกของมันแล้ว มันรีบบอกกันว่า “โก้ก เฮ้ยอย่าด่วนไป มีอะไรอยู่ที่นั่น” “โก้ก ระวังอันตราย” พวกของมันที่ยังไม่เห็นพอได้ยินเสียงก็ร้องถามมาว่า “โก้ก อยู่ที่ไหน” “โก้ก อยู่ที่นั่น” พร้อมทั้งหันหน้ามองมาที่ท่านพักอยู่เหมือนจะบอกกันว่านั่น นั่งอยู่นั้นเห็นไหม ท่านเองนี่ แต่เป็นภาษาของสัตว์ จึงเป็นเรื่องลึกลับสำหรับมนุษย์ธรรมดาจะตามรู้ แต่ท่านอาจารย์มันท่านรู้ทุกคำที่มันพูดกัน เมื่อมันให้สัญญาณกันว่าอยู่ที่นั่นแล้ว มันบอกกันว่า อย่าพากันไปเร็วนัก จงพากันค่อย ๆ ไป และดูซิว่าเป็นอะไรกันแน่ แล้วก็พากันค่อย ๆ ไป ส่วนหัวหน้าฝูงพอบอกพรรคพวกเสร็จแล้วก็รีบไป แต่ค่อยด้อม ๆ มอง ๆ ไปจนถึงหน้าถ้ำที่ท่านนั่งอยู่ มีอาการทั้งกลัวทั้งอยากดูและอยากรู้ว่าเป็นอะไรกันแน่ ทั้งเป็นห่วงเพื่อนฝูงที่พากันค่อยมารออยู่เบื้องหลัง หัวหน้ามันโดดขึ้นลงอยู่บนกิ่งไม้ ตามนิสัยลิงซึ่งเป็นนิสัยหลุกหลิกดังที่เคยเห็นมาแล้วนั่นแล มันมาด้อม ๆ มองอยู่ระยะห่างจากท่านประมาณ ๑๐ วา ท่านเองก็ได้ใช้ความสังเกตอยู่ภายในทุกระยะ ว่ามันจะมีความรู้สึกต่อท่านอย่างไรบ้าง

นับแต่เริ่มแรกที่มันมาหาท่านและวิ่งกลับไปจนมันวิ่งกลับมาอีก และดูท่านซ้ำ ๆ ซาก ๆ พอมันแน่ใจแล้วว่า ไม่ใช่อันตราย มันก็วิ่งกลับไปบอกเพื่อนฝูงของมันว่า “โก้ก ไปได้ โก้ก ไม่มีอันตราย” ท่านเล่าว่า ตอนมันวิ่งไปบอกเพื่อนฝูงของมันนั้น นำขบขัน และน่าหัวเราะ ทั้งน่าสงสารมันมาก เมื่อเรารู้ภาษาของมันแล้ว แต่ถ้าไม่รู้คำที่มันพูดกันจะเห็นว่าเสียงที่มันเปล่งออกมาแต่ละคำและแต่ละตัวนั้น เป็นเสียงมันร้องธรรมดาไปเสียหมด เช่นเดียวกับเราได้ยินเสียงนกเสียงกา ร้องจะนั้น ความจริงเท่าที่ท่านตั้งใจสังเกตกำหนดดูเสียงของลิงที่วิ่งกลับไปบอกเพื่อนฝูงของมันจริง ๆ แล้ว มันเปล่งเสียงออกชัดถ้อยชัดคำ เหมือนเสียงคนเราพูดกันดี ๆ นี่เอง

คือพอมันวิ่งกลับไปถึงพวกของมันแล้ว มันก็รีบพูดเป็นคำเตือนพวกของมันให้สนใจในคำของมัน เพื่อระวังตัว โดยเป็นเสียงของลิงพูดกันว่า โก้ก ๆ ดังนี้ แต่ความหมายที่มันเข้าใจกันจากคำว่า “โก้ก ๆ” นั้น เป็นใจความว่า “เฮ้ยหยุดก่อน อย่าด่วนพากันไป โก้ก มันยังมีอะไรอยู่ข้างหน้านั้น” พวกของมันได้ยินเสียงมันเตือนเช่นนั้น ต่างตัวต่างเกิดความสงสัยจึงร้องถามมาว่า “โก้ก มีอะไรหรือ” ตัวนั้นถามมาว่า “โก้ก อะไรกัน” ตัวนี้ ร้องถามว่า “โก้กอะไรกัน” ตัวหัวหน้าฝูงก็ตอบว่า “โก้กเก้ก มันมีอะไรอยู่ที่นั่น น่ากลัวเป็นอันตราย” พวกของมันถามมาว่า “โก้ก อยู่ที่ไหน” หัวหน้าตอบว่า “โก้ก นั้นอย่างไรละ” เสียงมันถามและตอบรับกันสนั่นป่าไปหมด เพราะมีลิงจำนวนมากด้วยกัน

ตัวนั้น “โก้ก” ถ้ามมา ตัวนี้ “โก้ก” ถ้ามมาด้วยความตื่นตกใจ ทั้งตัวเล็กตัวใหญ่วิ่งวุ่นกันไปมา ขณะที่มันเกิดความสงสัยไม่แน่ใจ กลัวจะเกิดอันตรายแก่ตัวและพวกของตัว จึงต่างตัวต่างเรียกร้องถามกันอย่างซุลงมุ่นวุ่นวาย เช่นเดียวกับมนุษย์เราร้องถามกันถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้เอง หัวหน้าต้องชี้แจงเรื่องราวให้ทราบและเตือนพวกของมันว่า “โก้กเก้ก ให้พากันรอกอยู่ที่นี้ก่อน เราจะกลับไปดูให้แน่นอนอีกครั้ง” พอมันสงสัยแล้วก็รีบกลับไปดู ขณะที่มันวิ่งไปดูท่านอาจารย์ก็นั่งอยู่ พอจวนถึงตัวท่าน มันค่อยต้อมค่อมมอง วิ่งขึ้นวิ่งลงอยู่บนกิ่งไม้ ตาจับจ้องมองดูอย่างพิถีพิถันเพราะที่ จนเป็นที่แน่ใจว่า ไม่ใช่ข้าศึกผู้จะคอยทำลายแล้ว มันก็รีบวิ่งกลับมาบอกเพื่อนฝูงของมันว่า “โก้กเก้ก ไปได้แล้ว ไม่ใช่อันตราย โก้ก ไม่ต้องกลัว” พอทราบแล้วต่างตัวมาสู่ที่ท่านนั่งพักอยู่ และต่างตัวต่างดูท่านในลักษณะท่าทางไม่ค่อยไวใจนัก ต่างวิ่งขึ้นวิ่งลงแบบลิงนั่นเอง เพราะความหิวกระหายอยากดูอยากรู้ และร้องถามกันโก้กเก้ก ลั่นป่าไปเวลานั้นว่า นี่คืออะไรและมาอยู่ทำไมกัน เสียงตอบรับกันแบบต่าง ๆ ตามภาษาสัตว์ซึ่งต่างตัวต่างสงสัยอยากรู้เรื่องด้วยความกระวนกระวาย

ที่พูดขำนี้เขียนตามคำที่ท่านเน้นซ้ำ เพื่อผู้ฟังด้วยความสนใจจากท่านได้เข้าใจชัดเจน ท่านเล่าว่า ขณะที่เขาเกิดความสงสัยไม่แน่ใจในชีวิตของตัวและพรรคพวกนั้น รู้สึกว่าเป็นเสียงที่แสดงออกด้วยความซุลงมุ่นวุ่นวายมากพอดู เพราะสัตว์ประเภทนี้เคยถูกมนุษย์ทำลายด้วยวิธีต่าง ๆ มากมายนานตลอดชีวิตของมัน จึงเป็นสัตว์ที่มีความระแวงต่อมวลมนุษย์อยู่มากประจักษ์ชัด ขณะนั้นต่างตัวต่างมารุมดูทั้งตัวเล็กตัวใหญ่ ด้วยท่าทางระมัดระวังอย่างยิ่ง กระแสจิตที่แสดงความหมายออกมาตามเสียงที่มันร้องถามและตอบรับกันนั้น เหมือนกับกระแสใจของมนุษย์ที่ส่งออกมาตามกระแสเสียงที่พูดกันนั่นเอง ฉะนั้น เขาจึงรู้เรื่องของกันได้ดีทุกประโยค เช่นเดียวกับมนุษย์เราพูดกันฉนั้น ในคำที่เขาแสดงออกแต่ละคำซึ่งแสดงออกมาจากกระแสจิตที่มีความมุ่งหมายไปต่าง ๆ กันนั้น เป็นคำที่ให้ความหมายแก่ตัวรับฟังอย่างชัดเจน ไม่มีความบกพร่องพอจะให้เกิดความสงสัยแก่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด

ดังนั้น คำแสดงของลิงแต่ประโยค เช่น โก้ก เป็นต้น ที่มีมนุษย์ธรรมดาเราฟังไม่รู้เรื่อง แต่ระหว่างเขาเองรู้เรื่องกันดีทุกประโยคที่แสดงออก เพราะเป็นภาษาของสัตว์พูดต่อกัน เช่นเดียวกับมนุษย์เราชาติต่าง ๆ ต่างก็มีภาษาประจำชาติของตน ฉะนั้น สรุปลักษณะก็คือ ภาษาสัตว์ต่าง ๆ ก็มีไว้สำหรับชาติของตน ภาษามนุษย์ชาติต่าง ๆ ก็มีไว้สำหรับชาติของตน การจะฟังรู้เรื่องหรือไม่รู้ระหว่างสัตว์ชนิดต่าง ๆ พูดกัน ระหว่างมนุษย์ชาติต่าง ๆ พูดกัน ก็ยุติลงเองไม่เป็นอารมณ์ข้องใจต่อไป ปลอ่ยให้เป็นสิทธิของแต่ละชาติจะวินิจฉัย รับรู้ของเขาเอง พอต่างตัวต่างหายสงสัยแล้ว ต่างก็มาเที่ยวหากินในบริเวณนั้นตามสบาย หายความหวาดระแวง ไม่ระแวงระวังว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา เขาพากันมาเที่ยวหากินตามบริเวณหน้าถ้ำอย่างสบาย ไม่สนใจกับท่าน ท่านเองก็ได้สนใจกับเขา ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน

ท่านว่า สัตว์ที่มาเที่ยวหากินอยู่บริเวณใกล้เคียงท่านโดยไม่ต้องระแวงและกลัวภัยนี้ เขาก็เป็นสุขดีเหมือนกัน โดยมากพระไปอยู่ที่ไหน พวกสัตว์ชนิดต่าง ๆ ชอบไปอาศัยอยู่ด้วย ไม่ว่าสัตว์เล็กสัตว์ใหญ่ เพราะความรู้สึกมันคล้ายคลึงกันกับมนุษย์ เป็นแต่เขาไม่มีอำนาจและไม่มี

เฉลี่ยฉลาดรอบด้านเหมือนมนุษย์เท่านั้น มีความฉลาดเฉพาะการหาอยู่หากินและหาที่ซ่อนตัว เพื่อชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

คืนวันหนึ่ง ท่านเกิดความสลดสังเวชใจอย่างมากจนน้ำตาร่วงออกมาจริง ๆ คือเวลานั่งสมาธิจิตรวมลงอย่างเต็มที่ เพราะการพิจารณากายเป็นเหตุ ปรากฏว่าจิตว่างและปล่อยวางอะไร ๆ หมด โลกธาตุเป็นเหมือนไม่มีอะไรเหลืออยู่เลยในความรู้สึกขณะนั้น หลังจากสมาธิแล้วพิจารณาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อลบล้างหรือถอดถอนความผิดที่มีอยู่ในใจของสัตว์โลก ซึ่งเป็นธรรมที่ออกจากความฉลาดแหลมคมแห่งพระปัญญาของพระพุทธเจ้า พิจารณาไปเท่าไร ก็ยิ่งเห็นความฉลาดและอัจฉริยของพระองค์ และเห็นความโง่เขลาต่ำปลาของตนยิ่งขึ้น เพราะการขบฉันทับถ่ายก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนมาก่อน การยืน เดิน นั่ง นอนก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนมาก่อน การนุ่งห่มซักฟอกก็ต้องได้รับการสั่งสอนมาก่อน ไม่เช่นนั้นก็ทำไม่ถูก นอกจากทำไม่ถูกแล้วยังทำผิดอีกด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องหาบบาบหาบกรรมใส่ตัว การปฏิบัติต่อร่างกายด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอน การปฏิบัติต่อจิตใจก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอน ถ้าไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาเท่าที่ควร ก็ต้องทำผิดจริง ๆ ด้วย โดยไม่เลือกเพศวัยและชาติชั้นวรรณะใด ๆ เลย เพราะสามัญมนุษย์เราเป็นเหมือนเด็ก ซึ่งต้องได้รับการดูแลและอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่อยู่ทุกขณะจึงจะปลอดภัยและเจริญเติบโตได้

คนเราใหญ่แต่กาย ใหญ่แต่ชาติ ใหญ่แต่ชื่อ ใหญ่แต่ยศ ใหญ่แต่ความสำคัญตน แต่ความรู้ความฉลาดที่จะทำตนให้ร่มเย็นเป็นสุขทั้งทางกายและทางใจโดยถูกทาง ตลอดผู้อื่นได้รับความร่มเย็นเป็นสุขด้วย นั้นไม่ค่อยเจริญเติบโตด้วยและไม่สนใจบำรุงให้ใหญ่โตอีกด้วย จึงเกิดความเดือดร้อนกันอยู่ทุกหนทุกแห่ง โดยไม่เลือกเพศวัยและชาติชั้นวรรณะอะไรเลย

เหล่านี้แหละทำให้เกิดความสลดสังเวชตนอย่างยิ่งในคืนวันนั้น ที่ชายเขาทางขึ้นไปถ้าที่ท่านพระอาจารย์พักอยู่ ก็มีสำนักบำเพ็ญวิปัสสนาอยู่แห่งหนึ่ง เวลาท่านพักอยู่ถ้ำนั้น มีขรัวตาองค์หนึ่งพักอยู่สำนักบำเพ็ญนั้น คืนวันหนึ่งท่านพระอาจารย์คิดถึงขรัวตาองค์นั้นว่าท่านจะทำอะไรอยู่เวลานี้ ก็กำหนดจิตส่งกระแสลงมาดูขรัวตา พอดีเป็นเวลาที่ยขรัวตาองค์นั้นกำลังคิดขุ่นวายไปกับกิจการบ้านเรือนครอบครัวยุ่งไปหมด เรื่องที่ยขรัวตาคิดถึงเกี่ยวกับอดีตารมณห์ พอดีตกนึกท่านส่งกระแสจิตลงมาหาขรัวตาองค์นั้นอีก ก็มาเจอเอาเรื่องท่านองนั้นเข้าอีก ท่านก็ย้อนจิตกลับ จวนสว่างส่งกระแสจิตลงมาอีก ก็มาโดนเอาแต่เรื่องคิดจะส่งเสียลูกคนนั้นหลานคนนี้อยู่รำไป ทั้งสามวาระที่ท่านส่งกระแสจิตลงมา แต่ก็มาเจอเอาแต่เรื่องขรัวตาคิดจะสร้างบ้านสร้างเรือน สร้างภพสร้างชาติ สร้างวิภูสงสาร ไม่มีสิ้นสุดวิถิแห่งความคิดความปรุงเอาเสียเลย

ตอนเช้าท่านลงมาบิณฑบาต ขากลับมาจึงแวะไปเยี่ยมขรัวตาถึงที่พัก แล้วพูดเป็นเชิงปัญหาว่า เป็นอย่างไรหลวงพ่อ ปลุกบ้านใหม่ แต่งงานกับคู่ครองใหม่แต่เป็นแม่อิหนูคนเก่าเมื่อคืนนี้ตลอดคืนไม่ยอมนอน เสร็จเรียบร้อยไปด้วยดีแล้วมิใช่หรือ คืนต่อไปคงจะสบายไม่ต้องขุ่นวายจัดแจงส่งลูกคนนั้นให้ทำสิ่งนั้น ส่งหลานคนนี้ให้ทำงานสิ่งนี้อีกกรรมัง คืนนี้รู้สึกหลวงพ่อมีงานมากและขุ่นวายพอดู แทบมิได้พักผ่อนนอนหลับมิใช่หรือ ขรัวตาถามท่านด้วยอาการเอียงอวยและยิ้มแห้ง ๆ ว่า ท่านพระอาจารย์เป็นพระอัจฉริยมาก ท่านรู้ด้วยหรือเมื่อคืนนี้ ท่านพระอาจารย์แสดงอาการยิ้มรับแล้วตอบว่า ผมเข้าใจว่าท่านจะรู้เรื่องของตัวดียิ่งกว่าผมผู้ถามเป็นไหน

ๆ แต่ทำไมท่านจึงกลับมาถามผมอย่างนี้อีก ผมเข้าใจว่าความคิดปรุงของท่านเป็นไปด้วยเจตนา และพอใจในความคิดนั้น ๆ จนลืมหลับนอนไปทั้งคืน แม้แต่รุ่งเช้าตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ผมก็เข้าใจว่าท่านจงใจคิดเรื่องเช่นนั้นอยู่อย่างเพลินใจจนไม่มีสติจะยับยั้ง และยังพยายามทำตัวให้เป็นไปตามความคิดนั้น ๆ อย่างมันใจมิใช่หรือ

พอจบลง ท่านมองดูหน้าขรัวตาเหมือนคนจะเป็นลม ทั้งอายุทั้งกลัว พุดออกมาด้วยเสียง สั่นเครือแทบไม่เป็นเสียงคน และไม่ชัดถ้อยชัดคำ ขาด ๆ วิน ๆ เหมือนจะเป็นอะไรไปในเวลานั้น จนได้ พอเห็นทำไม่ได้การ ขึ้นพูดเรื่องนั้นต่อไป เตียวขรัวตาจะเป็นอะไรไปก็จะแยะ ท่านเลขาหา อุบายพูดไปเรื่องอื่นพอให้เรื่องจางไป แล้วก็ลาขึ้นถ้ำ

ต่อมาได้ ๓ วันโยมผู้ปฏิบัติขรัวตาองค์นั้นก็ขึ้นไปถ้ำ ท่านพระอาจารย์จึงถามถึงขรัวตา นั้นว่าสบายดีหรือ โยมท่านบอกว่า ขรัวตาองค์นั้นจากไปที่อื่นเสียแล้วตั้งแต่เช้าวันนี้ ผมถามท่าน ว่าหลวงพ่อกำลังจะไปทำไม อยู่ที่นี้ไม่สบายหรือ ท่านบอกว่า จะอยู่ไปได้อย่างไร ก็เช้าวันนี้ท่านพระ อาจารย์มั้นมาหาอาตมาที่นี่ แล้วเทศน์อาตมาเสียยกหนึ่งหนัก ๆ อาตมาแทบเป็นลมสลบไปต่อ หน้าท่านอยู่แล้ว ถ้าท่านขึ้นเทศน์ไปอีกสักประโยคสองประโยค อาตมาต้องล้มตายต่อหน้าท่านแน่ ๆ แต่พอดีท่านหยุดและเลยพูดเรื่องอื่นไปเสีย อาตมาจึงพอมีชีวิตและลมหายใจกลับคืนมาได้ ไม่ ตายไปเสียในขณะนั้น แล้วจะให้อาตมาอยู่ต่อไปได้อย่างไร อาตมาขอไปวันนี้

ผมถามท่านว่า ท่านพระอาจารย์มั้นเทศน์ดุด่าท่านหรือ ถึงจะอยู่ต่อไปไม่ได้และจะตายต่อ หน้าท่าน ท่านมิได้ดุด่าอาตมา แต่ปัญหาธรรมของท่านนั้นมันหนักยิ่งกว่าท่านดุด่าเสียเป็นไหน ๆ ขรัวตาตอบ ท่านถามปัญหาหลวงพ่อย่างนั้นหรือ ปัญหาอันนั้นมีว่าอย่างไร ผมอยากทราบด้วย พอเป็นคติบ้าง ผมถามท่าน ท่านพูดว่า ขออย่าให้อาตมาเล่าให้โยมฟังเลย อาตมาอายุจะตายอยู่ แล้ว จะมุดดินลงไปเดี๋ยวนี้แล้วถ้าขึ้นบอกใครให้ทราบด้วย อาตมาจะพูดให้โยมฟังเพียงเปรย ๆ นะ ก็เราคิดอะไร ๆ ท่านรู้เสียจนหมดสิ้น จะไม่หนักกว่าท่านดุด่าอย่างไรละ ธรรมดาปุชุนก็ยอมมี คิดดีบ้างชั่วบ้างเป็นธรรมดา จะห้ามไม่ให้คิดได้อย่างไร ที่นี้พอเราคิดอะไรขึ้นมา ท่านก็รู้เสียหมด อย่างนี้จะอยู่ได้อย่างไร หนีไปตายที่อื่นดีกว่า อย่าอยู่ให้ท่านพลอยหนักใจด้วยเลย คนอย่างเราไม่ควรอยู่ที่นี้ต่อไป อายุโลกเขาเปล่า ๆ คินนี้อาตมานอนไม่ได้เลย คิดแต่เรื่องนี้อย่างเดียว

ผมแย้งท่านว่า ก็ท่านจะมาหนักใจด้วยเราทำไม เพราะท่านมิใช่ผู้ผิด เราผู้ผิดต่างหากจะ ควรหนักใจ และควรแก้ความผิดของตนให้สิ้นเรื่องไป ท่านอาจารย์ยังจะอนุโมทนาอีกด้วย นิมนต์ ท่านอยู่ที่นี้ไปก่อน เมื่อคิดอะไรผิด ๆ ถูก ๆ ขึ้นมา ท่านอาจารย์จะได้ช่วยเตือน เราก็จะได้สติ แก่ไข ยังจะดีกว่าหนีไปอยู่ที่อื่นเป็นไหน ๆ ความเห็นของผมว่าอย่างนี้หลวงพ่อกจะว่าอย่างไร ไม่ได้ ความคิดว่าจะได้สติและจะแก้ไขตัวกับความกลัวท่านนั้น มันมีน้ำหนักกว่าคนละโลก เหมือนช้าง กับแมวเอาที่เดียว แล้วเราจะพอมีสติสติงมาแก้ได้อย่างไรได้ พอคิดว่าท่านจะรู้เรื่องเราท่านนั้นตัว มันสั้นขึ้นมาแล้ว อาตมาขอไปวันนี้ ถ้าขึ้นอยู่ที่นี้ต่อไปอาตมาต้องตายแน่ ๆ โยมเชื่ออาตมาเถอะ อย่าให้อยู่เลยท่านว่าอย่างนี้

ไม่ทราบว่าจะห้ามท่านได้อย่างไร คิดแล้วก็น่าสงสาร เวลาท่านพูดให้ผมฟัง ก็ทั้งพูดทั้ง กลัว หน้าซีดเขียวไปหมด เลยต้องปล่อยให้ท่านไป ก่อนจะไปผมถามท่านว่า หลวงพ่อกจะไปอยู่ที่ ไหน ท่านตอบว่าเอาแน่นอนไม่ได้ ถ้าไม่ตายเราคงเห็นหน้ากันอีก แล้วก็ไปเลย ผมให้เด็กตามไป

ส่งท่าน เวลาเด็กกลับมาแล้วถามเด็ก เด็กบอกว่าไม่ทราบ เพราะท่านไม่บอกที่ที่ท่านจะพักอยู่
สุดท้ายก็เลยไม่ได้เรื่องราวจนปานนี้ น่าสงสาร ทั้งท่านก็แก่แล้ว ไม่น่าจะเป็นเอาขนาดนั้น

ฝ่ายท่านอาจารย์เกิดความสลดใจ ที่ทำคุณได้โทษ โปรตสัตว์ได้บาป เราคิดแล้วแต่แรกก็
เห็นอาการไม่ดีเวลาถามปัญหา จากวันนั้นมาแล้วก็ได้สนใจคิดและสังเคราะห์จิตใจไปถึงชีวิตอีก
เพราะกลัวจะไปเจอเอาเรื่องที่เคยเจอ แล้วก็มาเป็นดังที่คิดจนได้ ท่านคิดในใจขณะที่ทราบเรื่อง
จากโยมเล่าให้ฟัง และได้พูดกับโยมบ้างเล็กน้อยเกี่ยวกับปัญหาที่เขาเล่าให้ท่านฟัง ว่าอาตมาก็พูด
ไปธรรมดาในฐานะคุ้นเคยกัน ที่เล่นที่จริงบ้างอย่างนั้นเอง ไม่คิดว่าจะเป็นเรื่องใหญ่โตถึงกับพาให้
ชีวิตต้องร้างวัดร้างวาหนี่ไปเช่นนั้น

เรื่องของชีวิตเป็นเรื่องสำคัญต่อท่านอาจารย์ไม่น้อยตลอดมา ในการที่จะปฏิบัติต่อ
บรรดาผู้ที่มาเกี่ยวข้องทั้งใกล้และไกล เกรงว่าเรื่องจะซ้ารอยเข้าอีกหากไม่สนใจคิดไว้ก่อน จากนั้น
มาแล้ว ท่านว่าท่านไม่เคยทักใคร่เกี่ยวกับความคิดนึกดีชั่ว เพียงพูดเป็นอุบายไปเท่านั้น เพื่อผู้
ระลึกตัวเอาเองโดยมิให้กระเทือนใจ เพราะใจคนเราย่อมเป็นเหมือนเด็กอ่อนที่เพิ่งฝึกหัดเดิน
กะเปาะกะปะไปตามเรื่อง ผู้ใหญ่เป็นเพียงคอยดูแลสอดส่องเพื่อมิให้เด็กเป็นอันตรายเท่านั้น ไม่
จำเป็นต้องไปกระวนกระวายกับเด็กให้มากไป ใจของสามัญชนก็เช่นกันปล่อยให้คิดไปตามเรื่อง ถูก
บ้างผิดบ้าง ดีบ้างชั่วบ้างเป็นธรรมดา จะให้ถูกต้องดีงามอยู่ตลอดเวลาย่อมเป็นไปได้

ท่านว่า ท่านพักอยู่ที่ถ้ำนั้นได้ความรู้และอุบายแปลก ๆ ต่าง ๆ มากมาย ทั้งเป็นเรื่อง
ภายในโดยเฉพาะ ทั้งเกี่ยวกับเรื่องภายนอกไม่มีประมาณ ท่านเกิดความอาจหาญรำเริงในข้อ
ปฏิบัติ จนลืมเวล่ำเวลา ไม่ค่อยได้สนใจกับวันคืนเดือนปีอะไรนัก ความรู้ภายในใจเกิดขึ้นทุกระยะ
เหมือนน้ำไหลรินในฤดูฝน บางวันตอนบ่ายอากาศโปร่ง ๆ ท่านก็เดินเที่ยวชมป่าชมเขา ภาวนาไป
เรื่อย ๆ ทำให้เพลินใจไปตามทัศนียภาพที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติของมัน เย็น ๆ หน่อยค่อยลง
มาถ้ำ ที่ที่ท่านพักอยู่ สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ มีมาก พืชผลอันเป็นอาหารธรรมชาติก็มีมาก จำพวกสัตว์
ป่าที่อาศัยผลไม้เป็นอาหาร เช่น ลิง ค่าง บ่าง ชะนี ก็รู้สึกว่าเขาเพลิดเพลินไปตามภาษาของเขา
เวลาเขามองเห็นเราก็ไม่แสดงอาการกลัว ต่างตัวต่างหากินไปตามภาษา

ท่านว่าท่านก็เพลินไปกับเขาด้วยความเมตตาสงสาร ว่าเขาก็เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย
เช่นเดียวกันกับเรา ไม่มีอะไรยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แม้วาสนาบารมีของสัตว์กับมนุษย์ต่างก็มี
เช่นเดียวกัน ส่วนความยิ่งหย่อนแห่งวาสนาบารมีนั้นย่อมมีได้ทั้งคนและสัตว์ นอกจากนั้นสัตว์บาง
ตัวที่มีวาสนาบารมีแก่กล้าและอริยาศยดีก็ว่ามนุษย์บางรายยังมีอยู่มาก แต่เวลาเขาดกอยู่ในภาวะ
ความเป็นสัตว์ก็จำต้องทรมานเสวยไป เช่นเดียวกับมนุษย์เราแม่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งจัดว่าเป็น
ชาติที่สูงกว่าสัตว์ แต่ขณะที่ตกอยู่ในความทุกข์จนขั้นแค่นี้ก็จำต้องทรมานเอาจนกว่าจะสิ้นกรรมหรือ
สิ้นวาระของมัน แล้วมีส่วนดีเข้ามาแทนที่ให้รับเสวยผลสืบต่อไปตามวาระดังที่เห็น ๆ กันอยู่
เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนมิให้ดูถูกเหยียดหยามชาติกำเนิดความเป็นอยู่ของกันและกัน และสอน
ว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมดีชั่วเป็นของตนเอง

พอดีเย็นท่านก็ทำข้อวัตรปิดกวาดหน้าถ้ำบริเวณที่อยู่อาศัย เสร็จแล้วก็เริ่มทำความเพียร
โดยวิธีเดินจงกรมบ้าง นั่งสมาธิบ้าง จิตท่านมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางสมาธิ ความสงบใจ ทั้ง

ทางปัญญา พิจารณาแยกส่วนแบ่งส่วนแห่งธาตุชั้นธฺลงในไตรลักษณ์ญาณ ปรากฏเป็นความมั่นใจขึ้นเป็นลำดับ

พระสาวกอรหันต์มาแสดงธรรมให้ฟัง

บางคืนปรากฏมีพระสาวกอรหันต์มาแสดงธรรมให้ท่านฟังตามทางอริยประเพณี โดยปรากฏทางสมาธิमित เป็นใจความว่า วิธีเดินจงกรมต้องให้อยู่ในท่าสำรวมทั้งกายและใจ ตั้งจิตและสติไว้ที่จุดหมายของงานที่ตนกำลังทำอยู่ คือกำลังกำหนดธรรมบทใดอยู่ พิจารณาชั้นใดอยู่ อากาณแห่งกายใดอยู่ ฟังมีสติอยู่กับธรรมหรืออาการนั้น ๆ ไม่ฟังส่งใจและสติไปอื่น อันเป็นลักษณะของคนไม่มีหลักยึด ไม่มีคามแน่นอนในตัวเอง การเคลื่อนไหวไปมาในทิศทางใดควรมีความรู้สึกด้วยสติพาเคลื่อนไหว ไม่ฟังทำเหมือนคนนอนหลับ ไม่มีสติตามรักษาความกระตุกกระตักของกาย และความละเมอเพื่อฝันของใจในเวลาหลับของตน การบิณฑบาต การขบฉัน การขับถ่าย ควรถืออริยประเพณีเป็นกิจวัตรประจำตัว ไม่ควรทำเหมือนคนผู้ไม่เคยอบรมศีลธรรมมาเลย ฟังทำเหมือนสมณะคือเพศของนักบวชอันเป็นเพศที่สงบเยือกเย็น มีสติปัญญาเครื่องกำจัดโทษที่ฝังลึกอยู่ภายในอยู่ทุกอิริยาบถ การขบฉันฟังพิจารณาอาหารทุกประเภทด้วยดีอย่าปล่อยให้ให้อาหารที่มีรสเอร์ดิร่อยตามชีวหาประสาธนิยมกลายมาเป็นยาพิษแผดเผาใจ แม้ร่างกายจะมีกำลังเพราะอาหารที่ขาดการพิจารณาเข้าไปหล่อเลี้ยง แต่ใจจะอาภัพเพราะรสอาหารเข้าไปทำลาย จะกลายเป็นการทำลายตนด้วยการบำรุงคือทำลายใจ เพราะการบำรุงร่างกายด้วยอาหารโดยความไม่มีสติ

สมณะไปที่ใด อยู่ที่ใด ไม่ฟังก่อความเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น คือไม่สั่งสมกิเลสสิ่งนำกลัวแก่ตัวเองและระบาศาดกระจ่ายไปเผาผลาญผู้อื่น คำว่ากิเลส อริยธรรมถือเป็นสิ่งที่น่ากลัวอย่างยิ่ง ฟังใช้ความระมัดระวังด้วยความจงใจ ไม่ประมาทต่อกระแสของกิเลสทุก ๆ กระแส เพราะเป็นเหมือนกระแสไฟที่จะสังหารหรือทำลายได้ทุก ๆ กระแสไป การยืน เดิน นั่ง นอน การขบฉัน การขับถ่าย การพูดจาปราศรัยกับผู้มาเกี่ยวข้องทุก ๆ ราย และทุก ๆ ครั้งด้วยความสำรวม นี้แล คืออริยธรรม เพราะพระอริยบุคคลทุกประเภทท่านดำเนินอย่างนี้กันทั้งนั้น ความไม่มีสติ ไม่มีการสำรวม เป็นทางของกิเลสและบาปธรรม เป็นทางของวิภูษะล้วน ๆ ผู้จะออกจากวิภูษะจึงไม่ควรสนใจกับทางอันลามกตกเหวเช่นนั้น เพราะจะพาให้เป็นสมณะที่เลว ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ ฟังปรารภณา อาหารเลวไม่มีใครอยากรับประทาน สถานที่บ้านเรือนเลวไม่มีใครอยากอยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มใช้สอยเลว ไม่มีใครอยากนุ่งห่มใช้สอยและเหลือบมอม ทุกสิ่งที่เลวไม่มีใครสนใจ เพราะความรังเกียจโดยประการทั้งปวง คนเลว ใจเลว ยิ่งเป็นบ่อแห่งความรังเกียจของโลกผู้ดีทั้งหลาย ยิ่งสมณะคือนักบวชเราเลวด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นจุดที่มแทงจิตใจของทั้งคนดีคนชั่ว สมณะซีพราหมณ์ เทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมไม่เลือกหน้า จึงควรสำรวมระวังนักหนา